ſit, ſed quia eidem promiſſæ per obligationem votorum quæ dicuntur εὐχαὶ, & נדרים *nedarim*, Quamquam pronomen, *ſua*, nec eſt Græcè, nec in aliquibus codicibus Latinè, ut & in Pſalterio Romano & Gallicano, atque apud Caſſiodorum, verbum etiam, *ſunt*, additum eſt. [*a hom. 5. in Evang.*] Gregorius *a*, hinc infert, ubi deſit poteſtas bene cuipiam faciendi, ante Dei oculos numquam eſſe vacuam manum à munere, ſi fuerit arca cordis repleta bona voluntate. Ait præterea, iſtorum verborum ſenſum eſſe poſſe, etſi exteriùs munera offerenda non habeo, intra memetipſũ tamen invenio quod in ara tuæ laudis impono: quia qui noſtra datione non paſceris, oblatione cordis meliùs placaris, nihil quippe, inquit, offertur Deo ditius, voluntate bona. Job in exemplum profert Auguſtinus, cui arcam ſancti pectoris fur diabolus non invaſerat, plenuſque erat ablatis ceteris, unde ſacrificaret, & divitias interiores quo fur non accederet, poſſidebat. Colligi adhuc ex hoc loco poteſt piorum uſus votorum, quem Lutherus *b* Calvinus *c*, Melanchthon *d*, Gerardus Sagarellus *e*, aliique Hæretici tollunt de medio, tamquam non ſolum inanem, ſed etiam impium Vidimus jam priùs Pſalmo 21. *f*, & 49. *g* piam ac religioſam eſſe votorum nuncupationem redditionemq; quibus in 65. *h*, 75. *i*, 115. *k*, ſimilia ſunt alia teſtimonia, ut nihil afferam ex libris aliis ſacris ex Patribus, ex ratione ipſa. Sufficiunt alibi dicta *l*. Ad rem præſertim facit quod ſcribit Origenes *m*: *Vota Domino* neminem offerre poſſe, niſi qui habeat aliquid in ſemetipſo & in ſubſtantia ſua quod offerat: non ſufficere ut iſte exterior homo legem Dei ſuſcipiat nec ut vota ſolus offerat, quia non poteſt aliquid dignum Deo habere; interiorem hominem eſſe, qui magis habeat in ſe quod offerat Deo: quia in illo eſt habitaculum virtutum, intellectus ſcientiæ divinę imaginis innovatio. Vim facit in gemino hominis nomine, quod ponitur Græcè in lib. Numerorum *n*, ἀνὴρ ὑπὸς ἄνθρωπος, in Hebr. איש & Latinis vocibus, *ſi quis virorum votum Domino voverit*; & attendit diſtinctionem duplicis hominis apud Apoſtolum *o*, interioris & exteris.

[*Nihil offertur Deo ditius voluntate bona. Piorum uſus votorum ex hoc loco.* — *b lib. de capt. Babylon. de votis mon. & de vita conjug. & ad epiſc. & Dia. Eccl. Vitemb.* — *c 4. inſt. cap. 13. 7.* — *d diſp 16. de jurejur.* — *e apud Guid. de ero pſeudo Apoſt.* — *f verſ. 26.* — *g verſ. 14.* — *h verſ. 13.* — *Interior homo magis habet quod DEO offerat.* — *i verſ. 12.* — *K verſ. 9.* — *l in Pſ. 21. & 59. & in Eccl. c. 5. 3.* — *m hom. 24. in Num.* — *n c. 30. 3.* — *o 2. Cor. 4. 16*]

De vocabulis Græcis εὐχῆς, quod hic eſt, & προσευχῆς, quod *orationem* ſignificat, aliàs dixi & ea diſtinguit Nyſſenus *p*, docens, εὐχὴν eſſe doni pro gratiarum actione offerendi promiſſionem: προσευχὴν, eum aditum qui ſit ad Deum, poſt promiſſi impletionem. Quod diſcrimen perpetuum non eſt.

[*p orat. 2. de orat. Dom. εὐχή, προσευχή.*]

Quæ reddam laudationes tibi.) Libri Complutenſes ac Regii: *quæ reddam laudationis tuæ*: & in omnibus Græcis, αἰνέσεώς σου; quod in editione Latina ex Græca Sixtina redditum, *tibi*, miror.

Hoc autem quoque modo lego in Pſalterio Romano & Gallicano: apud Auguſtinum, *laudis tibi*, apud Caſſiodorum, *laudes tibi*. Hieronymus reddit, omiſſo relativo pronomine, (quæ) *reddam gratiarum actiones tibi*: Hoc eſt, *ſacrificium laudis*; de quo in alio Pſalmo *q*; typus Euchariſtiæ: quamvis in hac ſit alia res externa, hoc eſt ſpecies, ſub quibus eſt Chriſtus, nec propriè dicti ratio in ſola conſiſtat laude, ut Rabbini quidam in expoſitione præſentis loci ſentiunt de tempore Meſſiæ; quos Galatinus * citat.

[*q Pſ. 49. 14.* — *Rabbinorũ ſententia in expoſitione hujus loci.* — * *lib. 11. c. 9.*]

Quoniam eripuiſti animam meam de morte.) A certo periculo mortis, quod ſocii Danielis dicunt *erui de inferno*, & *ſalvum fieri de manu mortis r*, tropologicè, à reatu peccati & mortis æternæ. *De manu mortis liberabo eos; de morte redimam eos*, ait apud *ſ*. Oſeam DEUS. *Ecce oculi Domini ſuper metuentes eum*, inquit in 32. *t*. Pſalmo David, *& in eis qui ſperant ſuper miſericordia ejus, ut eruat à morte animas eorum*. In 114. *u*, provocat ſe ipſum ad agendas DEO gratias, poſtquam dixiſſet ſibi Dominum benefeciſſe; *quia eripuit animam meam de morte, oculos meos à lacrymis, pedes meos à lapſu*.

[*r Dan. 3. 88.* — *ſ cap. 13. 14.* — *t verſ. 18. 19.* — *u verſ. 7. 8.*]

Et pedes meos de lapſu.) Idem habetur citato Pſalmo 114. *x*. Sed priùs illud ponitur, *oculos meos à lacrymis*. Quod huc inde tranſlatum puto in Pſalterio Romano, & Gallicano, & apud putatum Hieronymum Arnobiumque & Caſſiodorum, & in Bibliis Complutenſibus Regiiſque, tùm Græcè tùm Latinè. Extat etiam in Euthymii textu, ſed in Commentario non meminis. Meminit autem Apollinarius:

[*x verſ. 8.*]

Ἤνικα μὲν λύσας θανάτου βορυάδυνον ἦτορ,
ὀφθαλμὸν καὶ γόου, πόδας ἐξείλου ὀλίσθου;
Quoniam meum ſolviſti morte ærumnoſum cor,
Oculos verò luctu, pedes eripuiſti à lapſu.

Hæc omitti non debuerunt à collectore ſcholiorum in Sixtinis Bibliis ex editione LXX. Varlenium etiam retinuiſſe miror.

Arnobius per ſenſum tropologiæ declarat liberationem oculorum de interitu concupiſcentiæ; ſicut & lapſum de peccato ejuſdem, ac mortem de luxuria. Alii autem eodem ſenſu *lapſum pedum* interpretantur de pronitate ad peccadum, & de lubricitate quadam affectuum, quos *pedes* ſignificant, & de crebro lapſu in leviora peccata, ſecundùm quæ dicatur etiam *juſtus ſepties in die cadere y*. Ad litteram *lapſus pedum* denotat id quod initio verſus dixi, quæ dicebatur quoque Pſal. 17. *z infirmitas veſtigiorum*: & alibi *a*, *motio pedum*, *effuſio greſſuum* b, *offenſio ad lapidem* c, *lubricitas d*. Eadem formula de pedum lapſu extat iterum in Pſal. 114. *e*, ut dixi, & in Deuteronomio *f*: idemque ſibi vult apud Jeremiam *g*, *lapſa in lacum vita*.

[*Tropologia* — *y Prov. 24. 16* — *z verſ. 37.* — *a Pſ. 16. 5. pſ. 37. 17. pſ. 65. 9. pſ. 72. 2. pſ. 93. 18. pſ. 120. 3.* — *b Pſ. 72. 2.* — *c Pſ. 90. 12.* — *d Pſ. 34. 6.*]

Valde dubito an, quod Agellius *h*, docet, ſit verum, ſignificari exilium per *lapſum*; etiamſi concedam pulſum appellari eum, qui exulat, aliud eſt pelli, aliud labi, & labi potiùs cenſetur quis ſubito caſu, quum eum fallit ſpes, vel ob ſcandalum, vel ob lubricitatem ſoli: non autem quando deportatur & exigitur. Hebr. interrogatio eſt: *nonne & pedes meos à lapſu?* הלוא *halo*. Adhibent Hebræi interrogationes ut magis affirment. Eadem erat in verſu 9. *nonne in libro tuo*, vel *numero*? pro eo quod legimus, *ſicut & in promiſſione tua*.

[*Ier. 23. 12. c. 38. 22.* — *An exilium ſignificari poſsit per lapſum.* — *e verſ. 8.* — *f cap 32. 38.* — *g Thre. 5. 53* — *h in c. 38.* — *Hebræorum interrogationes, ut magis affirment.*]

Ut placeam coram DEO in lumine viventium.) Omiſſa particula, *ut*, codices Complutenſes & Regii habent εὐαρεστήσω, *placebo*. Legit eodem pacto Euthymius ac Nicephorus & Hieronymus in Eſaiam *i*. In Græcis Bibliis emendatis eſt τοῦ εὐαρεστῆσαι. Hieronymus autem hoc loco, *ut ambulem*, Hebr. verbum התהלך *hithhallech* ſignificat, ut ita dicam, *ſeipſum ambulare facere*. Hoc ſi fiat coram DEO, erit, ex animi deliberatione ſe ipſum omneſq; ſenſus referre ad eum, pendere totum ab illo, cuncta ipſi adſcribere, ex ejuſdem præſcripto velle omnia facere, & vivere. Unde ut *ambulem coram DEO in lumine viventium*, poſſet efficere ſenſum, ut vitæ quaſi lumine fruar, vivere me agnoſcens beneficio Dei, ex eo, illud aliud ſequitur, ut ſtudeam placere eidem. Hoc Deus certè per ſua intendit requiritque beneficia, ut ei ſcilicet placeam, eum colam, quæ ſunt illi grata faciam, eam vitæ converſationem amplectar quæ placeat ipſi, ſicque vitam æternam ac lumen illud acquiram, quod legitimè viventibus eſt promiſſum. Euthymius attingit varias expoſitiones, ut dictis modis *placere coram Deo in lumine viventium*, ſit, quandiù vivas, quia poſt mortem nullum ſit amplius gratificandi tempus: ut ſit *placere*, ſervando præceptum Domini quod *lucidum* dicitur, *oculoſq; illuminans k*, & *lucerna pedibus l* ut ſit *placere*, gratum atque acceptum apparere in æterna illorum luce, qui perpetuò victuri ſunt: quia ſcilicet in hac mortali vita caligineq; non poſſumus Deo perfectè placere. Hoc ultimum placet Baſilio ac Theodoreto, fereq; Latinis omnibus: vel, de Chriſto, qui *lux* nominatur *m*, & *lucernæ* loco eſſe dicitur in cœlo *n*: denique id ipſum innui alio *o*. Pſalmo quum canitur; *in lumine tuo videbimus lumen*. Quidam etiam interpretantur de lumine fidei, quod eſt proprium hìc adhuc viventium. Auguſtinus amplectitur utrumque tum fidei lumen, tum ſpei. Apollinarius videtur DEUM regem viventium accipere, & Davidem proponentem ac optantem cantare illi lumen magnum, i. e. celebrem ac illuſtrem laudem.

[*i in cap. 38.* — *Senſus loci.* — *Variæ expoſitiones.* — *K Pſ. 18. 9.* — *l Pſ. 118. 105* — *m Ioan. 1. 4. c. 8. 12.* — *n Apoc. 21. 23.* — *o Pſ. 35. 10.*]

Ζωόντων βασιλῆϊ Θεῷ μέγα φέγγος ἀείσω:
Viventium Regi Deo magnum lumen cantem.

Propriùs accedit hæc expoſitio ad eam quam litteraliorem puto ut velit David dicere ſe vota illa laudationum DEO redditurum, de quibus paullo antè meminerat, *in me ſunt Deus vota tua*, &c. inſerta cauſſa quod beneficia tam multa recepiſſet, *quoniam eripuiſti animam meam*, &c. tanta alacritate & celebritate, ut reſtitutus patriæ ſuæ, ac terræ promiſſæ, quæ *viventium regio terraque* nominatur *p*, propter rationes olim traditas *q*, & loco tabernaculi, laudes divinas decantet *in lumine viventium*, ideſt, ubi extra tenebras calamitatum & idololatriæ, libera & clara frui luce liceat, tùm proſperitatis, tùm veri ac religioſi cultus DEI, ita ut, quod po-

[*Litteralior expoſitio.* — *p Pſ. 26. 13. pſ. 51. 7. pſ. 114. 9. pſal. 141. 6.* — *q in Pſ. 26. 13*]

ſtea ſcriptum eſt, poſt liberationem populi *a*, ab Aman, & hoc loco à Treveto notatum eſt, nova lux oriri videatur, ideſt, inquit ille, proſperitas & conſolatio. Affinis noſtro locus 114. *b*. Pſalmo, *placebo Domino in regione virorum*, Ubi præcedunt ſimiles aliæ ſententiæ, & pro *regione* ſunt Hebr. ארצות *artſoth*, *terra*, locum utrumque ita etiam ut viximus. Hieron. *c*, videtur intellexiſſe, quum Ezechiæ tractat verba *d*; *Non videbo Dominum Deum in terra viventium*. Porro ad mores pertinet, idcircò eripit nos à morte, à lapſu, à periculis, ut benefactori Deo grati ſtudeamus ei *placere in lumine viventium*, tamquam *e*, *filii lucis*, ita ut lux etiam noſtra luceat aliis *f*, *interque homines nationis pravæ, ſicut luminaria mundo ſine querela, & reprehenſione, & velut ſimplices filii DEI g*.

[*a Eſth. 10. 9.* — *b verſ. 9.* — *c in c. 38. Eſ.* — *d Eſa. 38. 11.* — *e Ioan. 12. 36 Eph. 5. 8. 1. Theſſ. 5. 5.* — *f Matt. 5. 15* — *g Phil. 2. 15.*]

Tandem Hugo *eripere animam à morte*, attribuit potentiæ Patris: *pedes de lapſu*, ſapientiæ Filii: *placere coram DEO*, charitati & benignitati Spiritus Sancti.

[*Hugonis ad Trinitatem applicatio.*]

PSALMUS
QUINQUAGESIMUS SEXTUS.

In finem.
1 Ne diſperdas, David in tituli inſcriptionem,
quum fugeret à facie Saul in ſpeluncam.
2 Miſerere mei Deus, miſerere mei: quoniam in te confidit anima mea.
Et in umbra alarum tuarum ſperabo, donec tranſeat iniquitas.
3 Clamabo ad Deum altiſſimum: Deum qui benefecit mihi.
4 Miſit de cœlo, & liberavit me; dedit in opprobrium conculcantes me.
Miſit Deus miſericordiam ſuam, & veritatem
ſuam, 5. & eripuit animam meam de medio
catulorum leonum: dormivi conturbatus.
Filii hominum dentes eorum arma & ſagittæ: & lingua eorum gladius acutus.
6 Exaltare ſuper cœlos Deus: & in omnem terram gloria tua.
7 Laqueum paraverunt pedibus meis: & incurvaverunt animam meam.
Foderunt ante faciem meam foveam: & inciderunt in eam.
8 Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, cantabo, & pſalmum dicam.
9 Exſurge gloria mea, exſurge pſalterium & cithara: exſurgam diluculò.
10 Confitebor tibi in populis Domine: & pſalmum dicam tibi in gentibus.
11 Quoniam magnificata eſt uſque ad cęlos miſericordia tua, & uſque ad nubes veritas tua.
12 Exaltare ſuper cœlos Deus: & ſuper omnem terram gloria tua.

Titulus & Argumentum.

Verſ. 1.) In finem. Ne diſperdas; David in tituli inſcriptionem quum fugeret à facie Saul in ſpeluncam.

OBSCURIORA tituli verba ſunt, *ne diſperdas*: de aliis dictum partim priore pſalmo, partim aliis; ultimo membro inſinuatur argumentum; ſunt autem duo vocabula, *ne diſperdas*, in titulis etiam pſalmorum ſequentium 57. & 58. ubique Hieronymus vertit, *ut non diſperdas: David humilem, & ſimplicem*, ponendo *humilem & ſimplicem*, loco illarum vocum, *in tituli inſcriptionem*; quemadmodum & in præcedente pſalmo pro מכתם *michtham*, quod alii integrum vocabulum relinquunt, quod, inquam, vocabulum, quum prius expoſuerimus, non argumentantur aliqui neceſſario de Davide non intelligi quod nullus ab eo titulus legatur erectus. Pro, *ne diſperdas*: vel ut legit Auguſtinus, Bruno Carthuſianus, Iſidorus *h*, Nicolaus *i* Papa I. approbatque etiam Hilarius & Hugo una cum lectione noſtra: & Græcè, μὴ διαφθείρῃς, habetur in textu Hebræo אל־תשחת *al taſcheth*. Id quum Paraphraſtes reddat in iſto & aliis duobus pſalmis, *pro moleſtia*, vel, *anguſtia*, vel, *tribulatione* על עקתא *hhal hhaciha*, legit fortaſſis על משחת *hhal maſcheth*, vel, משחת *maſchath*: quamvis velint etiam Rabbini אל *al*, quandoque idem valere quo על *hhal*, *ſuper*.

[*h de paſſ. Dom. c. 41.* — *i ep. ad Michael. Imper.* — *Tituli variæ expoſitiones.*]

Omiſſa opinione R. Abraham & Cajetani, de initio cantilenæ veteris, ad cujus modolum pſalmi canendi eſſent, quibus ea verba præfigerentur in titulo, aut de inſtrumento muſico quod vocaretur *taſcheth*, de tituli verbis iſtis ad litteram intelligendis: Opinio ſecunda eſt, quam non obſcurè indicat Nyſſenus *k* (non eſt autem Theodoreti, ut eam illi adſcribit Agellius) & apertè tradit R. Kimhi, Davidi verba eſſe ad Abiſai, quum jam parum abeſſet quin is occideret Saulem: *ne l*, *interficias*, ſicut in 58. *m*, eſt, *ne occidas eos*. Verba quidem ſunt eadem in hiſtoria Regum, quæ hoc loco Græcè, & Hebraicè, μὴ διαφθείρῃς αὐτόν אל תשחיתהו השחת *thaſchithehu*. Repugnat quod in pſalmo anxiè precatur David liberationem ſuam, videlicet priuſquam repreſſus eſſet eo modo Abiſai. Idem judicium de illis qui volunt, loqui ſibiipſi Davidem, comprimendo ſe, ac imperando, ne Saulem occideret, ſicut poterat, in ſpelunca, & ne perderet patientiam. Ita vero ſentit Baſilius, Theodoretus, Euthymius, Nicephorus, Accedit contra illud de Abiſai, quod non fuerat tunc Saul in ſpelunca, ſed in tentorio dormiens.

[*Prima opinio.* — *Secunda.* — *k tract. 2. in pſ. c. 14.* — *Theodoreto male adſcripta opinio.* — *l 1. Reg. 26. 9* — *m verſ. 12.*]

Tertia eſt, cujus Trevetus meminit, dirigere Davidem ſermonem ad quempiam, qui cantorem cum victoria & viriliter canentem aut canere volentem (quod innuere poteſt למנצח *lamnatſeach*) velit impedire; quaſi dicat, *ne diſperdas*, ideſt, ne impedias aut interrumpas muſicam, & canticum meum: nullam hic ſpeciem probabilitatis adverto.

[*Tertia opinio.*]

Quartam idem innuit, ut oret David *ne diſperdat* Deus populum: nec placet: quoniam de populo nulla in Pſalmo mentio, vel de liberatione ipſius.

[*Quarta.*]

Quintam ponit Beda, Caſſiodorus, Bruno Herbipolenſis, Ayguanus, quaſi Saulem David, vel alius quiſpiam, alloqueretur: *ne diſperdas* Davidem à Domino præparatum ad Regnum: & *in tituli inſcriptione*, hoc eſt, ob regium titulum ipſi promiſſum: objici poteſt quod David eſt dativi caſus τῷ Δαυίδ.

[*Quinta.*]

Sexta verior ejuſdem Treveti & Lyrani, quam non alii tantum recentes, ſed antiquiores paſſim ſequuntur, litteraliter loquendo: verba: *ne diſperdas*, ad Davidem pertinere in graviſſimo periculo conſtitutum & deprecantem enixè, ne ſe Deus perditum velit, ſed minus probo quod Lyranus addit ex R. Salomone illa alia verba Hebræa, *David michtham* ſignificare, quaſi diceret David; ſi permittas me perire, non potero amplius cantica dulcia ad laudem tuam facere & dicere.

[*Sexta & verior.* — *Lyrani additio minus probata.*]

Inter ſenſus myſticos primus eſt Hilarii & Varlenii, ut verbis iſtis, *ne diſperdas aut corrumpas*, quod, alio pſalmo *n*, fore prædicitur, *non dabis ſanctum tuum videre corruptionem*, oret David, gloriam reſurrectionis Dominicæ expectans, & gratulans ſe non corrumpi, ac averſam etiam à ſe corruptionem, in eo quo primitiæ reſurrectionis ſunt, gratuletur.

[*Senſus myſtici. Primus.* — *n Pſ. 15. 10.*]

Secundus Auguſtini & aliorum Latinorum poſteriorum, atque præterea Iſidori *o*, & Nicolai *p* Papæ I. qui tamen videntur litteralem ſenſum exiſtimare, quia, ut ante monui, nullum legatur David titulum erexiſſe: prædici non diſperdendum, corrumpendum, delendum Crucis titulum, quem ſemel Pilatus ſcripſiſſet, prout ille poſtea nolens delere, reſpondit ſe *quod ſcripſiſſet, ſcripſiſſe q*, ac ratum eſſe velle: ſimul ajunt nos moneri, ne pravis moribus videamur negare Chriſtum Regem: nonnihil obeſt quod legitur cum præpoſitione, & accuſandi caſu, *ne diſperdas*, vel, *corrumpas*, in

[*Secundus.* — *o de paſſ. Dom. c. 41.* — *p epiſt. ad Micha. Imp* — *q Ioan. 19. 22*]

tituli

tituli inſcriptionem. Quamvis aliqui legant & ita ſit in Complutenſibus Regiiſque Bibliis, *in tituli inſcriptione*. Iſidorus autem & Nicolaus Papa, Hugo, Ruffinus, Hieronymus, Beda, Haimo, Remigius, Caſſiodorus, Bruno uterque & alii, ſine præpoſitione, in accuſativo, *ne corrumpas tituli inſcriptionem*: Inde vero idem Papa contra Michaelem Imperatorem agit, qui Latinam linguam qua ſcriptus etiam titulus crucis fuerat, barbaram Scythicamque nominabat.

Nicolaus Papa contra Michaelem Imperator. agens pro titulo crucis Domini Latinè ſcripto. Tertius ſenſus.

Tertius Chryſoſtomi *a*, qui *ne corrumpas*, jungit prioribus verbis, *in finem*, aitque quod propheta nobis aſſidue inclamat in fine *ne corrumpas*, animæ noſtræ ſocordiam retrahens, jamque collapſuram ſuffulciens ac retinens, & tum quum maxime opus eſt, nec aliud quum ſupereſt, alacritatis vigore, ubi major jam vitæ pars peracta eſt, emarceſcente, viribuſque deficientibus, & quando diabolus ceù pirata inſidiatur vehementiùs, paratis jam mercibus ſpiritualibus ut ne decidamus, veluti pro baculo quodam porrigens verba iſta in fine *ne corrumpas*. Similis ejuſdem Patris *b* alia interpretatio, *ne corrumpas*; ideſt, ne pecces.

a hom. 3 in ver. Eſ. vidi Dom. b orat. de David.

Quartus.

Quartus, Matthiæ Bredembachii conflatus ex pluribus, ut juxta primæ typum ſententiæ intelligatur compeſcens Chriſtus iram Petri, gladium ſtringentis in ſervum Pontificis *c*, vel deprecans patris iram, ut ignoſceret crucifixoribus *d*; vel, eumdem orans ut calicem à ſe transferret *e*: vel, ſupplicans pro myſtico corpore ſuo, quod eſt Eccleſia, ne ſinat pater eam diſperdi ab immani hoſtium ſævitia. Si vocabulum poſtremum מכתם *michtham*, ex poneremus *inſigne aureolum*, ut præcedente pſalmo ac 15. exponi docuimus, poſſet ſenſus eſſe, ne inſignia, ſeu quæ vocant arma, in quibus inſcribebantur ſeu inſculpebantur egregia facta, tali facinore vellent corrumpi, qui conſilium dabant de occidendo Saule, ſed ſineret potius inſculpi heroicam illam magnanimitatem, quod parcere hoſti voluiſſet, quem in ſua habebat poteſtate: præterea ut liberiùs ac utiliùs exponat calamitates Deo & opem imperret, præfigit titulum, in quo proteſtatur nolle ut corrumpatur, ideſt, impediatur orationis fructus, ſi nempe Sauli non ignoviſſet, & ut Deus citius concedat, quoniam noluerit interfectione inimici liberare ſe ipſum à tam multis calamitatibus.

c Mat. 26. 52 d Luc. 23. 34 e Idem 22. 42

Quum fugeret à facie Saul in ſpeluncam.) In Bibliis Regiis legitur in verſione Hieronymi, *in ſpelunca*: apud Treverum & in editione Victorii, *in ſpeluncam*, propter ablativum caſum quem Bruno Carthuſianus ait expoſitores habere, *in ſpelunca*, negat procedere titulum juxta hiſtoriam, ſed convenire Chriſto: qui latens in humanitate fugit à cognitione Populi Judæi. Idem fere habent Latini ceteri cum Auguſtino: aut per *ſpeluncam* ſepulchum intelligunt. Et Hugo addit gentilitatem in qua latuit Chriſtus aliquamdiu. Nihil refert in quo caſu legamus: nam fuga *in ſpeluncam* eſt ad terminum; *in ſpelunca*, in termino in quo qui latet fugere quoque cenſetur, quoniam procul eſt ab eo unde fugit. Porro non agitur de prima fuga in ſpeluncam Odollam *f*, quod ſentit Agellius in procem. de titulis, & Varlenius. Sed in ſpeluncam Engaddi, in qua David oram chlamydis ex Saulis veſte abſcidit; quum potuiſſet eum interficere *: ſic enim omnes alii docent, ac myſticè de Chriſto interpretantur. Quamvis paullo durius videatur quod Valentia chlamydis oram abſciſſam ſumit pro Judæis initio converſis ad prædicationem Petri *g*.

Non procedere titulum juxta hiſtoriam unde negat Carthuſian. f 1. Reg. 22. 1 * Ibid. 1. 24. 4 Myſtica de Chriſto interpretatio. g Act. 2. & cap. 4. Valentiadurior, interpretatio.

Ratio Agellii ex ordine pſalmorum nihil efficit, quia quod nec ipſemet negat, non ſervatur ſeries rerum geſtarum in diſponendis pſalmis.

Ratio Agelii improbata. Non ſervatur ſeries rerum geſtar. in diſponendis pſalmis.

Putat Euthymius poſt egreſſum de ſpelunca pſalmum hunc ſcriptum: in ipſa ſpelunca 141. id incertum. Certe de illa ſcriptus eſt; etiam ſi non illa: quod, ut ait Hilarius, non videtur metu incluſus, pſalterii, citharæ ac totius artis muſicæ uſurus apparatu fuiſſe.

An in ſpelunca ſcriptus pſalm. 141. incertū. Myſticus ſenſus. Argumentum pſalmi

Ex tituli explanatione fere conſtat de argumento. David ſummum illud diſcrimen intra ſpeluncam, in qua perſecutor Saul erat, cum copiis trium millium electorum ex omni Iſrael prope eamdem, narrat: & quemadmodum ſingulari beneficio Dei evaſerit, quem imploraverat, & cui laudes atque gratiarum actionem ſolemnem voverat.

Myſtico ſenſu quem tradunt paſſim Catholici fere omnes, agitur de Chriſti paſſione, reſurrectione, triumpho, deque gentium converſione: Iſidorus *h*, affirmat in hujus pſalmi ſerie non ſolum paſſionem vel mortem, ſed etiam reſurrectionem & aſcenſionem Domini prædicari. Athanaſius proponit hunc Marcellino pſalmum, ſi concurrat tribulator ignarus etiam in ſpeluncam ubi lateat: eſſe namque in hujuſmodi neceſſitate in illo utiles ad conſolationem ſermones & monumentis inſcriptos. Convenit pſalmus cuivis agenti gratias Deo pro liberatione ab hoſtibus periculiſque, & poſtulanti gloriam Dei magnificari nomenque ſanctificari; ac hoc ipſum facere cupienti. In Synodo Salegunſtadienſi præſcribitur hic pſalmus recitandus cum 66. 53. & 50. pro univerſis ordinibus; nec non pro ſtatu Papæ & Antiſtitis ejuſdem ſedis. Diſcimus hinc etiam in rebus adverſis Dei maximè memores eſſe: certè

h de paſſ. Dom. c. 41. Pſalmus. Marcellino propoſitus, ab Athanaſio, ad quid. Quibus conveniens. In Synodo Salegunſtadienſi recitatio ejus præſcripta. cum 66. 53. & 50. ad quid. In adverſis Dei maxime memores ſumus.

Rara i fumant felicibus aræ.

i Sil. Ital. l. 7

Et poſt funeſtiſſimæ Athenienſium peſtis deſcriptionem, ſubdit Maro *K*:

K 3. Georg.

Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitos ad ſacra boves Junonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.

Teſtis denique *l*, Plato, quod in ſummis periculis, in belli caſibus & morbis, & maris tempeſtatibus. homines habent Deos ἀρχηγέτας ϗ σωτῆρας, *præſides & ſervatores*.

l In Theæt.

Verſ. 2.) Miſerere mei Deus; miſerere mei: quoniam in te confidit anima mea.
Et in umbra alarum tuarum ſperabo, donec tranſeat iniquitas.

Senſus loci

Miſericordiam Dei ſemel iterumque ſupplex implorat; graviore repreſſus calamitate; perſuadet vero ſibi propterea quod in ſola ipſius confidat miſericordia potentiaque: nec umquam ab ea ſe ſpe dimoveri pati velit: ſed ſub alarum ejus velut implumis ac infirmus pullus, protectione ſperare atque latitare, adverſus vim hoſtium tamquam rapacium volucrum, quod ferocia illa tanta, tempeſtaſq; perſecutionis deferveſcat & finiatur. Quomodo conveniat orare Chriſto, Deum ſuum appellare, in eo ſperare, ſi de ipſo pſalmum interpretemur cum multis, quum non ſemel prioribus dictum ſit pſalmis, nihil eſt cur nunc repetamus. Monent de his hoc etiam loco enarratores: noſque rationem doceri ſperandi orandique in tribulationibus. *Hæc una* mihi omnium promiſſionum cauſa, inquit Bernardus *m*, hæc tota ratio meæ expectationis: *Miſerere mei Deus, miſerere mei*. Magnum πάθος, gravis urgeniſque orantis neceſſitas: compeſſit ad ingeminandum ſic in pſal. 122. *n*, *Miſerere noſtri Domine, miſerere noſtri: quia multum repleti ſumus deſpectione, quia multum*, &c. & in pſalmo 101. *o*. *Tu exſurgens miſereberis Sion, quia tempus miſerendi ejus, quia venit tempus*. Et præ lætitia magnoque deſiderio *p*. *Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes* Item *q*, *confitebimur tibi Deus, confitebimur tibi*: & in hoc pſalmo infra *r*: *Exſurge gloria mea: Exſurge, pſalterium & cithara: exſurgam diluculo*: & *ſ*, *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum*.

Ratio ſperandi & orandi in tribulationib. m ſerm. 9. in pſ. 90. Gravis & urgens neceſſitas, ut & magna lætitia ingeminationem orationis parit n verſ. 3. 4. o verſ. 14. p pſ. 66. 4. q pſ. 74. 2. r verſ. 8. 9. ſ pſ. 107. v. 2. 3.

Obſervat Hugo hunc eſſe pſalmum tertium inchoatum à verbo *Miſerere*: videlicet poſt 55. & 50. propter triplicem miſeriam, Carnis à luxuria, Mundi ab avaritia Spiritus à ſuperbia, iſtam eſſe periculoſiſſimam; Ait præterea, repetitionem innuere repetitionem factam à Chriſto pro ſe, & corpore myſtico, à peccatore pro peccatis omiſſionis & commiſſionis. Valentia docet orari Chriſtum ipſum, ut Deus eſt & homo. Talia alia comminiſci poſſemus, verbi gratia, pro anima & corpore, pro bonis conſequendis, & avertendis malis pro gemina charitate, pro naturæ & gratiæ muneribus. Nicolaum Papam III. ferunt hoc hemiſtichio uſum vice ſymboli.

Hugonis obſervatio circa inchoationem hujus pſalmi. Nicolai Papæ III. uſus hujus hemiſtichii pro ſymbolo. Confidere & ſperare interdum ſynonyma.

Quoniam in te confidit anima mea.) Hieron. *ſperat*: quod verbum etiam eſt in ſequenti membro: Hebraicè autem utrobique idem, חסה *chaſah*, quod alibi docuimus importare protectionem, Quare quamvis confidere ſit plus

plus quàm ſperare, & πεποιθέναι quàm ἐλπίζειν, ſynonymè tamen etiam non rarò ſumuntur. *Non eſt confuſio confitentibus in Deo a*, fruſtrà videntes ac blaſphemantes Chriſtum dicebant Judæi *b*: *Confidit in Deum, liberet eum nunc ſi vult*. Diſſerit Ayguanus de inani malaque confidentia avari, ſuperbi hypocritæ, Tyranni, ſapientis ſæcularis, & de bona devoti ac innocentis. Dixi de priore nonnulla Pſalm. 48. *c*, Bona confidentia valet ad remiſſionem peccatorum, ad augendum merita, ad corroborandum animum, ad impetrandam cognitionem majorem rerum divinarum ad vires contra dæmones atque tentationes, denique ad comparandam vitam æternam, de his effectis idem *d*, Ayguanus ſatis copiosè.

a Dan. 3. 40 b Mat. 27. 43. c verſ. 7. Bona confidentia ad quid valet.

Et in umbra alarum tuarum ſperabo.) Declarata eſt Pſalmo 16. *e*, hæc formula. Notat hìc etiam ductam Hilarius, & alii, nec non Elias Cretenſis *f*, ab avium pullis comparatione, quorum illæ inumbrant infirmitatem, eoſque à prætervolantium vi atque improbitate defendunt, præſertim gallinæ: quarum Chriſtus exemplo uſus *g*, eſt Nyſſenus *h*, *umbra alarum Dei* vult virtutes eſſe, quæ nobis magnam fiduciam pariant ipſum vero numen Dei in ſe comprenhendi non poſſe, ſed quaſi ſupervolare. Adjicit præterea umbraculum protectionis ſpiritus, tamquam in nube. Alludit opinor David ad ſpeluncam, dicens multo tutiorem umbram alarum Dei adverſus perſecutores. Multiplicem umbram bonam Hugo diſtinguit, boni Principis *i*, & Prælati: protectionis divinæ gratiæ *K*, Spiritus ſancti *l*, legis Moſi *m*, Humanitatis *n*, Chriſti, crucis *o* ejuſdem refrigerii *p*. Malam quoque ait eſſe bonorum temporalium *q*, ignorantiæ *r*, amoris mundi *ſ*, humanæ vitæ *t*, pœnarum *u*, voluptatis *x*, infidelitatis *y*, gehennæ *z*, tandem alias enumerat pietatis & ſeveritatis Dei *a*, ſuperbiæ & aſtutiæ diaboli *b*, charitatis & caſtitatis prælati boni *c*, rapacitatis & prodigalitatis mali *d*, & aliorum inferiorum clericorum *e*.

e n. 133. & 344. e verſ. 8. f in orat. 18 Nazianz. quæ eſt 1. de pace. g Mat. 23. 37. h Tract. 2. in Pſalm. c. 14. Umbra alarum Dei virtutes. Multiplicis umbræ bonæ & malæ diſtinctio. i Exo. 35. 30 ſub nomine Beſeleel. k Eſa. 49. 2. l Luc. 1. 35. m Hebr. 10. 30. n Thren. 4. 20. o Cant. 2. 3. p Jona. 4. 5. q Eccl. 34. 2. r Eſa. 9. 2. ſ Job. 28. 3. t cap. 14. 2 u cap. 3. 5. x c. 40. 16. y Luc. 1. 79. z Job. 10. 22 a Exod. 10. 4. b Oſea. 4. 19 c Ap. 12. 14 d Zach. 5. 9. e Jer. 2. 34. f Mat. 26. 39.

Donec tranſeat iniquitas.) Hieronymus, *donec tranſeant inſidiæ*: Aquila eodem pacto, ἐπιβουλαί vel, ut notavit Joannes Drieſchus, ἐνέδραι. Symmachus ὁ ἐπηρεαστὴς, *calumniator, oppugnator violentus*. Hebræa ſunt עד יעבור הוות *hhad jahbavor havnot*. Ubi & verbum ſingulare jungitur omni plurali, eſtque ſenſus, vel, donec tranſeat (ſupple tempus) inſidiarum, fraudum, contritionum, confractionum, calamitatum, afflictionum, vel, donec hæ tranſeant, ideſt, finiantur, quemadmodum imbre urgente, aut grandine, ſub tectum ramoſve arborum confugimus. Appellarunt LXX. ἀνομίαι *inſidiatores*, inquit Baſilios ac Theodoretus, ab effectu, & à re ipſa quam moliebantur. Si de Chriſto intelligimus, orabat ipſe ut *tranſiret calix à ſe f*, videlicet non tranſit iniquitas hæc, niſi in morte: atque quod Euthymius Nicephoruſque dicunt, ὅταν ἔλθῃ ἡ πρὸς θεὸν ἀνάλυσις: idcirco quamdiu vivitur, ſperandum tamdiu: nihil enixiùs orandum quàm *ut iniquitas tranſeat, nec dominetur nobis omnis injuſtitia g*, *& nos non tangat tormentum malitiæ h*, & ut quidquid ſit de aliis calamitatibus, *anima ſervetur i*, libera nimirum ab iniquitatis telo.

g Pſ. 118. 133. h Sap. 3. juxta quamdam lect. i Job. 2. 6. Iniquitas ut tranſire dicatur.

Iniquitatem tranſire.) Nyſſenus docet *k*, quia inſtabilis eſt ac tranſitoria peccati natura, ἄστατος ϗ παροδικὴ τῆς ἁμαρτίας ἡ φύσις neq; in principio cum creatura creata & fundata ab eo, qui res omnes procreavit & eſſentiis ſuis inſtruxit; neque in longinquum tempus cum rebus permanet. Quoniam ejus ratio conſiſtit non in eſſe, ſed in non bonum eſſe: ſimiliſque haberi poteſt gramini in tectis abſque radice orto, non ſato, aut inarato, quod cito tranſit & evaneſcit. Denique hoc ipſum verbis alterius Pſalmi monet innui *l*: *Adhuc puſillum & non erit peccator: & quæres locum ejus, & non invenies*. Subdit etiam hoc loco ſignificari, nos eo uſque divinæ miſericordiæ auxilio indigere quoad vitam noſtram pertranſeat iniquitas, quæ per hanc vitam vagatur & oberrat. Philo Carpathius *m*, idem ſcribit, quod nempe præterit tranſitque iniquitas, quum de hac mortali luce & valle lacrymarum eripi dignamur, & cum Deo vivere ac regnare in ſempiternum, citat illud Pauli *n*: *Qui mortuus eſt, juſtificatus à peccato*: quamquam ibi de morte morali ſermo eſt, quum quis peccato moritur:

k Tract. 2. in Pſ. c. 14. Peccati natura. Ejus comparatio. l Pſ. 36. 10. m In Cant. n Rom. 6. 7.

De perſeverantiæ dono quod hìc petatur, exponit item Auguſtinus aliique Latini: (*Quia uſque* in finem ſæculi nec iniquitas deerit premens, inquit ille, nec juſtitia patiens: & opus eſt umbraculo, ne illius æſtu areſcamus: immò ſub mundi finem *refrigeſcente charitate abundaturam iniquitatem* prædixit Chriſtus *o*, ubi finis advenerit, ceſſabunt umbræ neceſſitateſque profectionis, quando ſublata de regno Dei ſcandala, iniquitates impiorum, terrenæ humilitatis infirmitas, nec erimus amplius in hac ſpelunca habitaculi & corporis, qua nunc ſumus clauſi, ut loquitur Hilarius. Interim *dies mali p*, & *mundus totus in maligno poſitus q*. Porro ad verbium, *donec*, quum ſe dicit David ſperare *donec tranſeat iniquitas*, hoc eſt, periculum & perſecutio, determinatum denotat tempus, aliàs vero ponitur pro indeterminato: ut *Sede r, a dextris meis donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum*. Sedebit namque etiam poſtea. *Et non ſ, cognoſcebat eam donec peperit filium ſuum primogenitum*: atqui nec poſtea Mariam Joſeph cognovit. Sic reſpondet negatori virginitatis Mariæ Elvidio Hieronymus: exemplis Chryſoſtomus *t*, pluribus idem oſtendit de dicto vocabulo *donec*.

o Mat. 24. 12. p ad Eph. c. 5. 16. q 1. Joan. ult. 19. Voculæ donec examinatio. r Pſ. 90. 11. Locus Matthæi expoſitus. ſ Mat. 1. 25. t ibidem.

Verſ. 3.) Clamabo ad Deum altiſſimum: Deum qui benefecit mihi.

Senſus loci.

Clamore affectum etiam ardentem demonſtrat, magnitudinemque neceſſitatis & calamitatis, qua vehementer urgeatur: Altiſſimi Dei epitheto quaſi clamor propterea maximus requiratur, quum alioqui non abſit longius, ſed proximus ubique omnibus, aut quia eminens ſupra omnes opitulari poſſit, ut cognitione potentiaque ſuperior: quum prima memorat beneficia, facit animum ſibi atque fiduciam adhuc alia poſtulandi; & profitetur etiam ab Altiſſimo & Excelſo humilia reſpici, provideri, minimè negligi.

Clamabo. Hieronymus, *invocabo*. *Clamabo* propriè ſignificat, & quidem tamquam crocitando; Græcum κεκράξομαι. Sed Hebræum אקרא *eKra*, *invocabo orando*, vel, *cum clamore*, vel etiam *ſine clamore*, verum nominatim appellando; quod & interdum valet Latinum *clamandi* verbum, ut ſit nempe idem ac *vocare*. Chaldæus *orandi* ſimplex verbum reddidit אצלי *atſalle*. Clamoris impedimenta quatuor ponit Hugo: tropologicè, raucedinem devotionis *u*; laqueum *x*, ſubtilis tentationis: ſi ſit inanimata ſtatua *y*: hoc eſt, ſi quis careat ſpiritu *qui poſtulet z*: ſi ſit os obſtructum *& plenum maledictione & amaritudine a*: aut crapula, & ebrietate *b*. De Chriſti in orando clamore conſtat *c*, & quo pacto ſibi à patre benefactum, ſeque ab eo ſemper auditum exauditumque ſit profeſſus *d*.

Tropologia Clamoris impedimẽta quatuor. u in pſ. 68. 4 x Mat. 17. 5 y Pſ. 113. 4. ſecundum Hebr. z Rom. 8. 26 a Pſ. 9. 18. b Eſa. 22. 13 c Mat. 27. 46. 50. Heb. 5. 7. d Joan. 11. 42.

Ad Deum altiſſimum.) De hoc epitheto & Hebræa voce עליון *hhelion*, aliàs egimus, ex infima ſpelunca merito *Altiſſimum* vocat, & de profunda calamitate, præter prius indicatas rationes.

Deum qui benefecit mihi. (In Pſalterio Romano, & *ad Dominum*, Prius אלהים *elohim*, nunc אל *el*: quæ nomina *judicem ac fortem* ſonant. Paraphraſtes ſecundo loco ponit תקיפא *thakkipha*, *fortem*: exponit vero, *orabo coram Deo altiſſimo & forti, qui accerſivit araneam ut perficeret in ore ſpeluncæ telam propter me*: videlicet ne deprehenderetur à Saule, qui in eadem erat ſpelunca. Fictitium id puto. Quod revera factum legimus Nolano Martyri Felici perſecutionem fugienti, ut alias quoque retulimus. Supervacanei laboris araneæ tela ſymbolum eſt, nec non invidiæ quia nihil ea fragilius, & inficit flores veneno: & quum texit aranea, fiſtulæ ſono ceſſat ab opere, ac utro devenit in manus pulſantis, ita ut occidi poſſit. Caſſus erat Saulis in David perſequendo labor, natus ex invidia, & ex choris cantantium atque pulſantium, quum adſcriberent Sauli mille, Davidi decem millia *e*: nulloque negotio potuit Saul interfici à Davide. Sed illud de araneæ tela Davidis in gratiam ſubito contexta, non credo: non quia creditu res ſit difficilis, ſed quoniam abſque ratione vel auctoritate dicitur, nec ſatis congruit hiſtoriæ, in ſacris Regum libris perſcriptæ *f*.

Commenta de araneæ tela ad or ſpeluncæ Davidis. De ſimili tela. Nolano Martyri Felici perſecutionem fugienti ſalutifera. Hiſtoriæ Araneæ tela cujus rei ſymbolum. Fiſtulæ ſono ceſſat ab opere aranea. Auguſtini argumentatio. e 1. Reg. 18 7. f cap. 14.

Rectè argumentatur Auguſtinus: ſi antequam eum quærerem, benefecit mihi, clamantem me non exaudiet? & ſic eſt ergo ille altiſſimus, ut non ſit ab illo lõge miſeria noſtra, & gemitus noſter, quia *prope eſt Dominus his qui obtriverunt cor g*, (aliàs *qui tribulato ſunt corde*) Id Beda ap-

g Pſ. 33. 19

Ad Chriſtum applicatio. *a Serm. 3. de quad. ſub finem.*

da applicat ad Chriſtum, qui afferat miſertum Deum etiam priuſquam homines eum cognoſcerent, & ipſe mitteretur ut homo fieret, moretur, reſurgeret propter peccata illorum. Bernardus *a*, item docet: quod accepta gratia fiduciam donat orandi, & conferunt præmiſſa dona, ut ab ea miſericordia, quæ tribuit hæc, ſperentur etiam ampliora.

Ceterum pro *benefacere.* Hieronymus vertit *ultorem:* Alii, Hebræa גמר עלי *gomer hhalai* interpretantur, *retribuentem mihi, perficientem mihi*, nempe promiſſa, vel, quæ cœpit complentem, reddentem mihi ſcilicet miſericordiam: tranſigentem mihi, nimirum cauſam meam impendentem, in Pſalm. 137. *b*, illud: *Dominus retribuet pro me.* Hebraicè dicitur יגמר *jigmor.* In emendatis Bibliis Græcis extat διάψαλμα, quod nec habet Hebræus textus, nec Chaldæus, nec Hieronymi verſio, nec Græci codices plurimi, nec Beda in catalogo diapſalmatum, tamen exprimit ac explicat Hilarius, potens in neutro, quum aliàs *diapſalmum* dicere ſit ſolitus: aitque, quamvis perſonæ ac ſenſus demutatio non fiat, erigi ſenſum per illud ad intelligentiam dictorum.

b verſ. 8.

Verſ. 4.) Miſit de cœlo, & libaravit me: dedit in opprobrium conculcantes me.

Miſit Deus miſericordiam ſuam, & veritatem ſuam.

Senſus loci.

FIduciæ ſuæ cauſſam explanat magis, quod ſe invocante & miſerit Deus & mittere ſoleat, & miſſurus ſit de cœlo auxilium, ut liberet ab hoſtibus atque à periculis: & hoſtes qui conabantur obterere, ſuo fruſtratos conatu, afficiat opprobrio; nec dubium id eſſe; quia in auxilio mittendo rationem habet ſuæ tum miſericordiæ, tum veritatis ſeu veracitatis, fidelitatiſque in præſtando quod promittit.

Allegoria.

Allegoria de Chriſto miſſo de cœlo, liberatoque de morte & opprobrio crucifixorum Judæorum, traditur ab Hilario. Euthymio, Auguſtino, & paſſim à reliquis Latinis; qui etiam Chriſto *miſericordiæ & veritatis* appellationes tribuunt: quum is ſeipſum nominaverit *veritatem c*, factuſque nobis dicatur *juſtitia*, quam aliquando veritas ſignificat, quia ex hac deprehenditur illa, ut Euthymius monet.

c Joan. 14. 6.

Miſit de cœlo. Hieronymus & alii, *mittet*: ob Hebræum futurum ישלח *jislach*, tritum eſt permutari confundique tempora: ut rem omnibus notam putant Latini de miſſione Filii Dei ut homo fieret *d*, non eam nominatim exprimendo, intelligi, quamvis deſcribi videatur ſequentibus verbis, *& liberavit me.* Ad litteram quod abſolutè dicitur, de auxilio intelligitur: ſicut ibi *e*, *mittat tibi auxilium de ſancto.* Quo loco vide quæ aunotavimus, aut etiam quæ in alio pſalmo *f*, ubi abſolutè item habetur, *miſit de ſummo*, expoſuit Paraphraſtes de Angelo, *aptabit Angelum ſuum de cœlis altiſſimis.* Nicephorus, ἐξ ὕψους δύναμιν, *ex alto robur*, placet miſſionem abſque additamento denotare tam magnum, evidens, clarumque auxilium, ut negari non poſſit, ſed conſtet à Deo eſſe, nec improbabile miſſum de cœlo, nempe auxilium, deſignare magnum & eximium, eo modo quo Latini dicunt, aliquid cœlitus mitti, aut de cœlo, aut quidpiam quoque eſſe in cœlo.

De miſſione Filii Dei interpretatio. *d Gal. 4. 4.* *e Pſ. 19. 3.* *f Pſ. 17. 17.*

Sed mihi ut nova, quod non diffitetur ejus auctor Martinus à Carcere *g*, ita parum probabilis videtur aliorum locorum expoſitio, ut *converſatio in cœlis*, apud Paulum *h*, ſit vivendi perfecta quædam & ſingularis ratio: quod ſcribit Joannes *i*; *Nemo aſcendit in cœlum niſi qui deſcendit de cœlo Filius hominis qui eſt in cœlo:* ſignificet cœlo dignam vitam ſanctiſſimamque quam vivebat Chriſtus: *Gladius Dei inebriatus in cœlo*, de quo Eſaias *k*, denotet ſummam indignationem: *verbum* ejuſdem *permanens in cœlo l*, idem valeat atque conſtans & firmum: *dies cœli m*, ſereniſſimam: *regnum cœlorum* toties in Evangelio, præclarum. Velim equidem propriam notionem *cœli* retineri quantum fieri poteſt; ac ut de reliquis taceam quæ profectò æquè ſine illa intelliguntur; durior & violentior interpretatio loci Joanni, in quo dubitari non debet loqui Chriſtum propriè de cœlo.

g in pſ. 44. verſ. 7. *Locorum aliquot S. Scripturæ parum probata auctoris expoſitio.* *h Philip. 3. 20.* *i c. 3. 13.* *k c. 34. 5.* *l Pſ. 118. 89.* *m Pſ. 88. 30.*

Et liberavit me.) Hieronymus etiam in futuro, *ſalvabit* יושיעני *joſcihheni.* Auguſtinus, *ſalvum fecit me:* de Chriſti ſuſcitatione interpretantur myſticè, quamvis & ipſemet etiam ſeipſum ſuſcitaverit, vel præterea de liberatione ac ſalute noſtra per eumdem Chriſtum.

Dedit in opprobrium conculcantes me) Hieronymus, *exprobrabit conculcantibus me.* Alii, repetentes ſeu aſſumentes præcedens verbum, *liberabit & ſervabit me à probro deglutire volentis me*: vel, *à probro abſorbente me ſeu vorante.* Aliter, probro affecit abſorbentem me, ſprevit eum qui abſorbere cupiebat me, & ad hoc inhiabat & in inſidiis latens id expectabat ut faceret. Patiuntur hos ſenſus Hebræa חרף שאפי *chereph ſcioaphi*, nam primum vocabulum poteſt eſſe nomen, ſicque ſupplebitur præpoſitio *ab*, *liberabit me ab opprobrio*, aut verbum, & ita efficietur ſenſus inde pendens à priore verbo *liberavit.* Secundùm item participium poſſet eſſe numeri pluralis mutatis punctis שאפי *ſcioaphai.*

De phraſi qua dicitur quis *dare aliquem in aliquid*, dixi pſalm. 20. *n*, quamvis hoc loco nullum verbum illi verbo reſpondeat. Docuimus item priore pſalmo quid valet שאף *ſcioaph & conculcare.* Saulem cum ſuis intelligit quos puduit liberationis Davidis: qui potuerat intra ſpeluncam regem interficere: myſtico ſenſu crucifixores Chriſti & ſepulchri cuſtodes: atq; communes noſtros hoſtes tùm dæmones tùm homines: quos, ut Hugo per accommodationem explicat, & B. Virgo confudit, præſertìm dæmonum principem, velut Judith Holophernem *o*: & S. Petrus Herodem, quando illum Deus per Angelum eripuit de manu Herodis *p*: ſed quod ſubdit, in actibus Apoſtolorum haberi, juſſos cuſtodes carceris occidi, non eſt ita, ſed tantum *duci q*, & ibidem contrarium ſentit Hugo: licèt nos in commentario docuerimus videri veram aliam ſententiam: ſed non id ita eo loco apertè ſcribi.

Dare aliquem in aliquid, quid ſit. *n verſ. 7.* *Myſticus ſenſus.* *o Judith. 14. 7.* *p Act. 12. 11* *Loci in actuum Apoſtolorum lectio.* *q ibid. 19.*

Egregiè Auguſtinus exaggerat hoc opprobrium Judæorum ubique amiſſo regno diſperſorum, nec uſquam habentium ſtabilitatem, nuſquam certam ſedem, ſed propterea vivere adhuc permiſſorum, ut libros noſtros, id eſt ſacros, portent ad ſuam confuſionem; & ad paganos quoque convincendos, quum videant apud Judæos inimicos eſſe quas pro nobis proferimus prophetias: non autem a nobis confictas.

Judæorum opprobriū quale & quantum.

Hic eſt סלה *ſelac*, & διάψαλμα licèt vocem Græcam Biblia Complutenſia Regiaque omittant.

Miſit Deus miſericordiam ſuam & veritatem ſuam.) Miſericordiæ fuit liberare Davidem: veritatis, promiſſa ei facta implere, aut, ſi pro juſtitia veritas accipitur, *dare in opprobrium conculcantes eum.* Myſticè miſſa miſericordia & veritas Chriſtus ipſe eſt, ut præter enarratores hujus loci, docet quoque Hieronymus in Eſaiam *r*: in cujus incarnatione, morte, opereque toto redemptionis, *miſericordia & veritas obviaverunt ſibi ſ*, quod etiam liberatus eſt Chriſtus de morte, quod ad ipſum pertinet, veritatis ſive juſtitiæ fuit: quoad nos, ad quos redundavit utilitas, miſericordiæ gratiæque, vide pſalmo 42. *t*, ad illa verba, *Emitte lucem tuam & veritatem tuam*; quid ſit hæc mitti. *Lux* vero ibi, miſericordiam poteſt ſignificare, & utrobique poſſunt intelligi miſſi Angeli adminiſtratores noſtræ ſalutis atque cooperatores in ea Dei. Sed & *miſericordia* cum *veritate*, veram & perfectam miſericordiam poteſt denotare: juxta illud *u*: *in multitudine miſericordiæ tuæ exaudi me, in veritate ſalutis tuæ.* Ceterum frequentant divinæ litteræ *x*, harum duarum rerum conſociationem, *miſericordiæ*, ſeu gratiæ vel manſuetudinis, atque *veritatis*, & Joannes *y*, appellavit Chriſtum *plenum gratiæ & veritatis*: præter dictam verò *veritatis* acceptionem nec non pro veritate in promiſſis, poſſet illa addi pro juſto, æquo, recto: ita profano etiam veritatem ac verum uſurpare Budæus *z*, demonſtrat, & Joannes Bochius hoc loco plura profert exempla.

Myſtica Interpretatio. *r in c. 56.* *ſ Pſ. 84. 11.* *t verſ. 9.* *u Pſ. 68. 14.* *x ibi v. 14. pſ. 24. 10. pſ. 35. 6. pſ. 39. 11. pſ. 44. 5. pſ. 85. 15. pſ. 88. 2. 3. 15. 25. pſ. 97. 3. pſ. 107. 5. pſ. 115. 1. ſecun. Heb. pſ. 137. 2. Gen. 24. 27. c. 47. 29. Joſ. 2. 14. 2. Reg. 2. 6. c. 15. 20. Tob. 3. 2. Prov. 3. 3. c. 14. 22. c. 16. 6. c. 20. 28.* *y cap. 1. 14.* *Veritatis acceptiones.* *z in Pandect. ad l. 3. proſſocio.*

Verſ.

Verſ. 5.) Et eripuit animam meam de medio catulorum leonum: dormivi conturbatus.

Filii hominum dentes eorum arma & ſagittæ, & lingua eorum gladius acutus.

Senſus loci.

HIc effectus allatæ cœlitus fideliter ac veraciter miſericordiæ, ut ab hoſtibus liberaretur David, in morem catulorum leonum ferocientibus, & circumcirca obſidentibus: ita ut non liceret inter illos requiem ullam capere aut ſomno indulgere; donec videlicet liberaret Deus atque diſſolveret adeo difficilem moleſtamque obſidionem. Hoſtium porro cum leunculis ſævioribus comparatorum ferociam tantam ſuiſſe deſcribit, ut ipſo quaſi rictu, exerta lingua, vibratis dentibus, minitarentur quod re ipſa præſtare ac exequi non poſſent; quumque cetero armorum genere ac ſagittis nocere non daretur, pro his adhiberent genuinos dentes linguamque detractionis & calumniæ, quibus famam dilacerarent, & aliorum odia in eum exacuerent, ac inflammarent. Facilè iſta de Chriſto exponuntur, deque perſecutoribus illius.

Et eripuit.) Deſunt hæc in Hebræo textu: addita ſunt ad exprimendum magis ſenſum; & ad ſimilitudinem priorum illorum, *liberavit me*, hoc pacto ſequentia nomina in accuſandi caſu interpretes acceperunt; quæ alii in recto, ut videbimus; Auguſtinus legit, *& eruit.* Caſſiodorus, abſque conjunctione, *eripuit:* Pſalterium Romanum omiſſa eadem ordineque immutato, *animam meam eripuit.*

Ad Chriſtum applicatio.

Animam meam de medio catulorum leonum.) Hieronymus in caſu recto, ac hinc nova facta ſententia uſque incluſivè ad ſequentia verba, *dormivi conturbatus*, ita vertit, *anima mea in medio leonum dormivit ferocientium.* Alii ſenſu eodem, quamvis membra ſeparent & aliquid ſuppleant Hebræa נפשי בתוך לבאים אשכבה להטים *naphſci bethoch levaim eſchevav lohatim:* ſic reddunt, *anima mea inter leones*, nimirum eſt, jaceo aut jacebo, ſupple vel repete *inter urentes, ardentes, flammis exurentes, & inflamantes*, nempe me: vel, *inflammatos*, videlicet ira, & furore, invidia, ſævitia: vel, *inter conſumentes me*: vel, *inter incontinentes ac ſuimet impotentes atque furioſos*: vel, *inter præcipitantes & feſtinantes*: ut ſcilicet me perdant: Paraphraſtes hoc membrum præcisè, quod poſui, exponit juxta verſionem Bibliorum Regiorum: *anima mea acuitur, tamquam in medio flammarum*: ſic metalla, ut ferrum in flammis molle fit, ac diſtendi exacuique faciliùs poteſt. Nebienſis conflans integram ſententiam, cum ſequentibus verbis, interpretatur, *anima mea colligata tamquam in medio flammarum, dormivit inter carbones flammigeros.* Non dubito, ſi de primo agamus membro, cujus hic ſola verba recitavi, Latinè legiſſe Chaldæum Paraphraſtem vocem Hebræam, non ut modo eſt, ſed להבים *lebavim*, quæ ſunt *flammæ*, at per (א) *alaph* loco (ה) *he*: nam ſimili voce utitur, addita, initio littera (ש) hoc eſt, שלהובין *ſcialbovin.* Hoc pacto ſequens membrum, ut apud eumdem extat, & ex Hebræo transfertur iis modis quos retuli, eſſet iſti ſynonymum. At in hoc priore membro לבאים *levaim* propriè ſignificat *leones*, & quidem ſi credimus R. David, *majores*, ita ut minor ſit אריה *arieh*, & dicatur לביא *lavi*, quaſi à לב *leu* quod eſt *cor*: quia cordatus atque animoſus eſt. Sed malim credere LXX. qui vertunt σκύμνους, qua voce uſus eſt Lucretius *a*.

At catuli pantherarum, ſcymnique leonum

a lib. 5. *b pſ. 16. 12. pſ. 103. 21. Eſa. 5. 29. c. 31. 4. Oſeæ 5. 14. Amos 3. 4. c. 5. 19. Nahum. 2. 11.*

Alibi *b* nominant hoc nomine LXX. qui dicantur Hebraicè כפירים *chephirim*; ſed rurſus nomen hujus loci לבאי *lavi* vertunt eodem modo interdum *c*.

Egimus aliàs de variis nominibus *leonis* apud Hebræos, nec ſatis aptè Druſius *d*, eorum diſtinctionem obſervavit, perſiſtens, quod ſpectat ad לבאי *lavi*, in Rabinorum opinione, quos tamen non citat. Deprehendi poſtea idem notatum à Ribera noſtro *e*: qui confirmat etiam auctoritate Paraphraſtæ Chaldæi cap. 1. Joelis. Optimè ſunt ſenſum ſecuti LXX. Interpretes hoc loco ſumentes, ut dixi, in obliquo *animam*: καὶ ἐῤῥύσατο τὴν ψυχήν μου ἐκ μέσου σκύμνων: *Leo* erat Saul, & principes ejus: *catuli leonum*, ceteri perſecutores David inferiores mi-

Varia Leonum nomina apud Hebræos. *c Joel. 1. 6.* *d l. 10. obſ. 1. var. ſacr. c. 4* *e in c. 1. Joel. n. 19. & in c. 5. Oſeæ n. 40. 41.*

noreſque. Et familiarem eſſe ex leonibus ductam comparationem pro crudelibus inimicis vidimus antea *f*, non ſemel, nec non & pro dæmonibus: quorum Petrus *g*, ducem vocat *leonem rugientem.* *Facta eſt mihi hæreditas mea*, inquit in perſona Chriſti *h*, Jeremias, *quaſi leo in ſylva.* Nyſſenus *i*, *catulus leonum* tropologicè mirum vocat peccata quæ terrifico hiatu & unguium acuminibus dilacerent.

Dæmonum & crudeliū inimicorū, cum leonibus frequēs comparatio. *f pſ. 7. 3. pſ. 10. 8. ſec. Heb. pſ. 16. 12. pſ. 21. 14. 22. pſ. 34. 17.* *Catulus leonum quid tropologicè vocet Nyſſenus.* *g ep. 1. 5. 8.* *h c. 12. 8.* *i tract. min. pſ. c. 14.*

Dormivi conturbatus.) Prius monui qua ratione iſta ſit Hieronymus ex Hebræo interpretatus, & alii, & quod LXX. ſenſum curarint potius, ut ſæpe aliàs, quam verba, quare poſſet ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repeti illud בתוך *bethoch* in medio ante ultimam dictionem להטים *lohatim*, & futurum אשכבה *eſchevah* accipiendo pro præterito: ſenſus eſſet, dormivi inter eos qui inflammabant me, aut inflammati erant contra me, quos reddit Hieronymus *ferocientes*: Unde ſequitur id quod LXX. dixerunt ſomnum fuiſſe valde turbatum, nec licuiſſe *dormire*, ut dicunt, *in utramque aurem*, ac tutò. Vertit Theodotio, ἐκοιμήθην μετὰ λυμαινόντων: *dormivi cum abſumentibus.* Aquila, μετὰ λάβρων, aut, λαύρων, *cum vehementibus*, aut *abundantibus*: Symmachus, μετὰ φλεγόντων: *cum ardentibus*: vel, ut refertur in ſcholio, εὐθαρσῶν ἐκοιμήθην μεταξὺ φλεγόντων, *benefidens dormivi inter ardentes*: vel μεταξὺ εὐθαρσῶν, &c. *inter audaces. Ardentes, urentes, inflammantes* dicuntur qui alios cruciant: ſicut & *ignis* pro quolibet cruciatu ſumitur, nec non *fervor*, & πύρωσις, ut in Petri *k*, commentario docui. Affine illud ex Pſalmo 67. *l*, *dormire inter medios cleros*, ideſt, inter maxima diſcrimina, ſicut in dudum jam edito ejuſdem Pſalmi commentario docuimus.

Ardentes, urentes, inflammantes qui dicantur & cur. *k 1. ep. 4. 7.* *l verſ. 14.* *Dormire inter medios cleros quid ſit. Allegoria.*

Chriſtus ſecundùm allegoriam *dormivit* moriendo, quia brevi poſt reſurrexit; *conturbatur* propter triſtitiam, quam ſponte voluit experiri, & illata tormenta: vel quia qui turbabant ac fremebant in eum, turbari etiam illum putabant: qui tam tamen placatus erat turbatus, ait Auguſtinus, ut, quando vellet, dormiret *m*: nemo autem dormiat turbatus: ſed qui perturbantur, aut à ſomno excitentur, aut in ſomnum vergi non permittantur. Affert exemplum extractæ de dormientis Adæ latere Evæ *n*: Addi poſſet cum Bredembachio, dormiviſſe Chriſtum *conturbatum in medio catulorum leonum*, ideſt, jacuiſſe diris vulneribus confoſſum, mortuumque in ſepulchro quod cuſtodiebant milites: ſic enim & Ignatius *o*, a quibus ducebatur in urbem, milites vocabat *Leopardos.* Nec ſpernenda ejuſdem Auctoris ex Hebræo expoſitio de eodem Chriſto, qui ſic inducatur loquens cum anima ſua ex parte corporis: *Anima mea ego jacebo in medio leonum ardentium: tu quidem digreſſa à me petes inferos ut ibi peragas, quæ tibi ſunt injuncta: ego interea in ſepulchro jacebo, in medio leonum ferociæ furoreque in me flagrantium*, ſcilicet militum ſepulchrum cuſtodientium.

m 1. Epiſt. *n Gen. 2. 22* *o ep. ad Rom.*

Verumtamen de litterali ſenſu ambigendum non arbitror, quin convenire David queat, quamvis quod objicit Auguſtinus, qui contradicere hac in parte videtur, non legamus Davidem in ſpelunca dormiviſſe, non legimus quidem, ſed creditu facile eſt, & Euthymius ita disertè ſentit; quia quum Saul & comites ejus ingreſſi ſunt in ſpeluncam, tunc paullulum dormiebat, ſed præ ſummo turbatus eſt periculo, quod undique imminebat. Itaque *dormire conturbatum* non eſt quum conturbatus ſis dormire, ſed quum dormias, conturbari & excitari. Niſi etiam dicas paventium ſomnos inquietos & turbatos eſſe, ipſaque ſomnia pavoris plena, ſed & gravis calamitas duruſve labor opprimit ſomno ac ſopore. Id forſan voluit Apollinarius:

Litteralis ſenſus. *Conturbatum dormire quid ſit. Paventium ſomni inquieti. Gravis calamitas & labor ſomno opprimunt.*

αὐτὸς ἐκοιμήθην χαλεπῇ τεταρηὼς μέγα ἄτῃ:
Ipſe dormivi difficili conturbatus calamitate.

Quo referri & illud potes, ut innuit Arnobius, *dormitavit p*, *anima mea præ tædio.*

Filii hominum dentes eorum &c.) Ideſt, filiorum hominum arma ſunt dentes, &c. vel eſt apoſtrophe ad quoſlibet homines, ut placet Euthymio, quaſi omnes appellans dicat David, ò filii hominum, audite: dentes enim eorum qui mihi ut feræ inſidiantur, arma ſunt, &c. *filii hominum* omnes homines dicuntur, ut ſæpius monui. Quocirca non videtur ad rem, ut intelligantur cum Ayguano *filii hominum* Judæi, quia filii erant ſanctorum ac ſecundùm rationem viventiū, licèt ipſi tales non eſſent.

p Pſ 118. 28. *Filii hominum ideſt, omnes homines.*

Potius in deteriorem partem dici *filios hominum* voluit Hieronymus a hunc ipſum citans locum: itemque Nicetas Choniata b: quamvis id perpetuum non eſſe alibi demonſtraverimus c.

Dentes eorum arma & ſagittæ.) Hieronymus, *lanceæ & ſagittæ*, pro armis, quæ Lxx. ὅπλον & V. ac VI. editio vocant, aut juxta codices alios numero plurali ὅπλα. Theodotio reddit τόξον *arcum telumve*. Symmachus δόρατα *lanceas*. Aquila ſingulariter δόρυ *lanceam*. Ubi ſolitos Lxx. generali vocabulo ὅπλα vel ὅπλον quæ ſunt *arma*, ſpeciem intelligere lanceæ ſive haſtæ vidimus jam prius in alio Pſalmo d. ubi חנית *chanith* ſicut & hoc loco, licèt id quoque nomen exponat ῥομφαίαν, Latini *frameam* e.

Figurata vocum uſurpatio.

Figuratè uſurpantur iſta & ſequentia de damnis quæ inferuntur ſermone detrahendo, exprobrando, criminando, calumniando, accuſando, teſtificando, &c. ſumta metaphora ab illis brutis quæ dentibus ſeſe tuentur; de quibus Ariſtoteles f, Plinius g, Lactantius h: nam ut eſt in Proverbiis, i, *jaculum* Hebraicè מפיץ *mephits malleus* Græcè ῥόπαλον, *clava* vel *fuſtis*, *& gladius & ſagitta acuta homo qui loquitur contra proximum ſuum falſam teſtimonium*: ex quibus primum petit caput; ſecundum, jugulum; tertium, cor tundendo, ſcindendo, penetrando, & nocendo perſonæ, famæ, rebus, tùm prope, tùm procul, vicinis & remotis. Nihil opus eſt commemorare maledicta criminaque jacta in Chriſtum à Judæis, quam jure nominare poſſis *generationem quæ pro dentibus gladios haberet, & commanderet molalibus ſuis, ut comederet inopem* Chriſtum *de terra, & pauperem ex hominibus* k, *Deus* eorum *putridus* erat l, non gregi *tonſarum* ſimilis *aſcendenti de lavacro* m: & eo *mordentes ſeducebant populum* n. Illas præſertim voces Auguſtinus intelligit hic & alibi o, aliique, quibus crucifigi Chriſtum flagitaverunt p. De iiſdem vocibus Leo q locum iſtum intelligens, ait, fruſtra à crucifigendo Majeſtatis Domino manus proprias continuiſſe, in quem lethalia vocum ſpicula, & venenata verborum tela jaciebant. Falſis illis Judæis, & ſacrilegis Principibus populi totum facinoris iſtius pondus incubuiſſe; & licèt immanitas ſceleris, præſidem obligarit, & milites, omnem tamen facti ſummam ipſos arguiſſe: & quidquid in ſupplicio Chriſti, vel Pilati peccavit judicium, vel cohortis obſequium, hoc eos facere, humani generis odio digniores, quia ſui furoris impulſu nec illis innocentes eſſe licuit, quibus iniquitas ipſorum non placuit. Similia ſcribit Parerius r. In genere quiſquis alteri malum perſuadet, & ad peccatum pertrahit, occidit animam illius.

Judæorum immane ſcelus in Chriſtum, per maledicta. Qui alteri malum perſuadet, & ad peccatum pertrahit hominem illius occidit.

Cyrilli Alexandrini ſcriptis aliena inſerta.

Sed non Cyrilli Alexandrini hæc iſtius loci expoſitio eſt, ut Janſenius exiſtimavit, verum Jodoci Clictovei ſ, qui Cyrilli commentariis in Joannem libros nonnullos inſeruit, hoc eſt à quinto uſque ad octavum incluſivè. Accepit eadem illa de re locum hunc eumdem Auguſtinus t, & Chryſoſtomus u. Hinc argumentatur Chryſoſtomus, in poteſtate noſtra eſſe quodque membrorum noſtrorum ſive malitiæ ſive juſtitiæ inſtrumentum facere. Poſterioris autem partis exemplum ait contineri Pſalm. 44. x *Lingua mea calamus ſcribæ*; &c. huc ſpectat quod Paulus y *arma* præcipit nos *exhibere non iniquitatis peccato, ſed membra noſtra arma juſtitiæ*, ne, ut Ezechielem z Gregorius a. interpretatur, *deſcendamus in infernum cum armis noſtris*. Uſurpat præterea hoc teſtimonium in Pandectis Antiochus b, ut perſuadeat neminem probro aut dedecore afficiendum. Relege dicta Pſalm. 54. c, ubi *molliti ſermones* appellantur *jacula*: Prodigioſa res pro *dentibus* in homine arma; gladius acutus pro *lingua*: hoc ferini faciunt mores, ut Nyſſenus d notat. Terribiles locuſtas deſcribit Joannes in Apocalypſi e humana facie, dentibus leonis, hic paullo ante nominati *catuli leonum*. Illa item *quarta beſtia terribilis* ſine nomine, de qua Daniel f *dentibus armata magnis ferreiſque*, ac multa *comedens*, detractor eſt, interprete Gloſſa g quoniam non poteſt malitia tanta uno nomine comprehendi, ſed *os* detractoris *abundat illa* h, dignique tales percuti Samſonis maxilla * qua & percutiendos Judæos figuratè cecinit alio pſalmo David *: *Tu percuſſiſti omnes adverſantes mihi ſine cauſa*: Hebraicè לחי *lechi*, *maxilla*: quod alii reddunt in accuſandi caſu, *Tu percuſſiſti omnium adverſantium mihi maxillam*; ibidem ſubditur: *Dentes eorum contriviſti*; nempe genuinos, caninos, maledicos.

Chriſtum hominis ſive juſtitiæ ſive malitiæ inſtrumentum facere, eſſe in noſtra poteſtate. Hujus loci uſurpatio ab Antiocho in Pandectis. Prodigioſa res in homine, pro dentibus, arma: pro lingua gladius acutus. Detractor beſtiæ quartæ apud Danielem deſcriptæ comparatus.

c verſ. 22. d Tract. 2. in pſ. c. 4. e cap. 9. 7. 8. f c. 7. 11. g ibidem pſ. 59. 19. h Jud. 15. 16. pſ. 3. 8.

Et lingua eorum gladius acutus.) Auguſtinus & Hilarius aliaque Pſalteria duo, *machæra*: retento nomine Græco μάχαιρα. Satis frequenter *lingua gladius*, aut in ea labiiſque *gladius* eſſe dicitur, præterea *gladius, oris* & *acui ut gladius lingua* i, & attribuitur nonnumquam Chriſto gladius in ore ſive oris k: nec forma diſtat multum a gladio lingua: vocatur etiam *flagellum linguæ* l, *plaga* m, *laqueus* n, *vincula* o, *arcus* p, *ſagitta* q: & dicitur *percutere* r. Detractorem intelligit Hieronymus in commentario epiſtolæ ad Titum ſ, quem πλήκτην *percuſſorem* vocat Apoſtolus t: cavens, ne ſit epiſcopus talis, denique *acui lingua* quorumdam hominum *ſicut ſerpentum* u: Eſt Plinio teſte ſerpentis lingua tenuiſſima x triſulca, vibrans, coloris atri, & bene exerta, prælonga; pertinet acuties ad ſubtilem inſtar gladii, de quo diximus, maledicentiam: triſulca eſt maledici lingua, quia tribus nocet, ei, qui loquitur, & de quo loquitur, & quem verbis ſuis ſcandalizat, ut non anceps, ſed triceps dici gladius poſſit, cum Bernardo y: qui etiam affirmat crudeliorem ipſo mucrone, quo Dominicum latus confoſſum eſt, quia erat exanime, linguæ vero gladius facit exanime fodiendo. Addit nocentiorem eſſe ſpinis & clavis ejuſdem Domini; quoniam niſi hujus quod nunc pungitur & transfoditur corporis ſui vitam, illius vice corporis prætuliſſet, numquam illud pro iſto mortis injuriæ & crucis ignominiæ tradidiſſet: Vibrario quoque convenit gladio aut flagello, & indicat irrequietam linguæ mobilitatem; color ater oſtendit bilem concolorem, atque malevolentiam: longitudo, quod remotiſſimis ac mortuis ipſis non parcit: lingua ad incudem fabricata ferreaque, quam commentus eſt Pindarus z, laude digna: quia ſolida, penetrans, vincens, veritatem proferens ad malleum, ut dicunt, durantem, conterens petras a, (penetrabilior omni gladio ancipiti b.)

Chriſto gladius in ore nonnumquam attributus. Lingua non multum forma diſtans a gladio. Linguæ varia nomina. Percuſſor dictus qui detractor. Linguæ maledicæ deſcriptio comparatio cum lingua ſerpentis. Triſulca maledici lingua.

ἀψευδεῖ πρὸς ἄκμονι χάλκευε γλῶσσαν, ait poeta.

Sed his de quibus agimus, congruit parœmia, γλώττῃ μάχεσθαι c, *lingua bellare*: & ἐν ταῖς γλώτταις ἔχειν τὰ ὅπλα d, *in linguis habere arma*. Appellat iſtos Heſychius γλωσσάσπιδας, non ab aſpidis tantùm veneno, ſed à ſcuto, quod lingua utantur pro illo, & quia quod alio fertur adagio, ἀλλοισι γλῶττ', ἀλλοισι δὲ γόμφοι, *his lingua, at illis ſunt molares in vicem*: & iſtis quos deſcribit pſalmus, utraque adfuerunt: quemadmodum conſtringendos iis antea dixi dentes, ita linguas hebetandas ajo, & præcidendas e:

De linguæ parœmia.

ἀλλ' ἄγε τέμνετε γλώσσας·
Sed age ſcindite linguas;

Ut ſcilicet penitus conticeſcant. Tandem omnino verum, quod *multi ceciderunt in ore gladii, ſed non ſic qui interierunt per linguam ſuam* f, nam retinendo pronomen *ſuam*, quod Græcè non extat, non aliis tantum, ſed ſibi metipſis plurima creat mala lingua maledica.

Verſ. 6.) Exaltare ſuper cœlos Deus, & in omnem terram gloria tua.

Senſus loci.

ORat adverſus dentes linguaſq; pernicioſas, ut quemadmodum ſe precepiſſe opem Dei antea commemoravit; ſic ejuſdem tantæ benignitatis in ea re ſibi exhibitæ habeant adhuc ceteri claram notitiam, agnoſcaturq; ac prædicetur Deus ab omnibus cœli & terræ Rex utrobiq; juſtus ac potens, præſertim quia liberet innocētes ab his, qui illos opprimunt; Vel, non tam oratio petitiove eſt, quàm gratulatio & lætum votum quo Dei celebrat magnitudinem, optans unà ſecum id fieri ab omnibus in cœlo & in terra: & haberi ſuperiorem quotquot ſunt & ibi & hic, nempe, ut expreſſit Paraphaſtes, ſuper Angelos cœlorum, & ſuper habitatores terræ; Vel, exaltationem precatur ſuper cœlos, ut ſic innoteſcat gloria in terra: id eſt orat ne videatur quodammodo Deus deſidere, ſed *exſurgat ad diſſipandos inimicos* g, & *exaltetur in virtute ſua* h, exerendo veluti vires, & manum ac brachium extendendo i, & quaſi quadrigam ſuam inſcendendo, & tamquam arma corripiendo, quibus retundat hoſtium

hoſtium arma, ſagittaſque, *apprehendendo arma & ſcutum, ut exſurgat in adjutorium* a.

Auguſtinus & plures de Latinis, & apud Euthymium Græci aliqui, quum priorum verba verſuum Chriſto attribuant, volunt deinceps loqui prophetam, qui quum viderit in Spiritu omnem paſſionem illius, elevatus gaudio exclamat, de aſcenſione loquens Chriſti: *Homo in cruce* & ſuper cœlos Deus; remaneant in terra ſævientes, tu in cœlo eſto judicans: Ubi ſunt, qui furebant? Ubi ſunt dentes eorum, arma & ſagittæ? nonne *ſagittæ infantium factæ ſunt plagæ* b, *eorum*? ſubdit Auguſtin. & de Chriſti gloria ſuper omnem terram, quæ non credatur tantùm, ſed videatur: quamvis nec à partem ſolam tenentibus hæreticis, qui Catholicam non poſſunt non videre Eccleſiam, id minimè credatur. Eodem ſenſu tractat locum iſtum de Eccleſia idem Doctor c, epiſtola una fere tota & quum diſſerit de vanitate Eccleſiæ d: *Ecce habes, Chriſtum*, inquit loco ultimo, in paſſione dormiſſe, & reſurrectione ſuper cœlos aſcendiſſe; et unde gloria ejus ſuper omnem terram, niſi quia Eccleſia ejus per omnem terram? In his duabus ſententiis breviſſimis, vos hæretici totum quod inter nos agitur interrogo: *Exaltare ſuper cœlos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua*: Cur Dominum Chriſtum exaltatum ſuper cœlos prædicatis, & ejus gloriæ ſuper omnem terram non communicatis? Hactenus Auguſtini ratiocinatio, æque noſtros concludens hæreticos. De aſcenſione item Chriſti Joannes Cantacuzenus e, iſtum accipit locum, & infra poſiti verſus undecimi, (*Deus ubique*, ait, eſt, & non eſt locus, ubi Deus non ſit. Hoc igitur citra omnem controverſiam dicit de homine, quem Filius & Verbum Dei aſſumſit: qui antea quidem non erat in cœlo, ſed in terra: nunc vero ſubvectus eſt, & exaltatus, & conſedit à dextris Dei Patris: quidem in cœlo eſt, ſuper terram verò gloria ejus: ſic ille.) Bruno Carthuſ. & Ayguanus Chriſtum Patri loquentem faciunt, ac petentem ut exaltetur in ſe, efficiendo ut per ſuam aſcenſionem, quumque aſcenderit, habeatur Pater altus ac potens, interpoſita, ait Bruno Carth. oratione ex affectione nimia priuſquam illud exprimebat, quod habebat in animo: poſteaque ſubdit, *laqueum paraverunt*, &c.

De aſcenſione Chriſti loci interpretatio. b Pſal. 63. 8. c Epiſt. 257. d Cap. 7. Sententiæ duæ breviſſimæ contra hæreticos. Auguſtini ratiocinatio. Cantacuzeni interpretatio. e Apolog. 2. Bruno Carthuſ. & Ayguanus.

Exaltare ſuper cœlos Deus.] Chaldaicè, ut ante monui, *ſuper Angelos cœlorum*, quod explicat Beda, ſuper omnes ordines Angelicos. Haimo etiam, Bruno Carthuſianus, & alii. Alii ex Hebræo רומה *rumah, exaltare te, attolle te*: ſcilicet videntur nimium elati inimici, ſupra cœlos ipſos ſeſe efferre, ac illos digito tangere, Dei ſedem adoriri, & contra ipſum inſurgere, putare illum jacere ac dormire humanaſque res non curare, ita gloriæ Dei jactura fit, apudque mortales probris exponitur. Atqui in Pſalmo 45. f de ſua ſollicitus gloria Deus ait, *Vacate & videte quoniam ego ſum Deus, exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra*. Multis modis exaltari Spiritum obſervat Hugo, à terra per crucem g, per reſurrectionem à ſepulchro & inferno h, rurſum à terra per aſcenſionem i, apud homines & in eorum cordibus per prædicationem, * in judicio per ſententiæ pronuntiationem k. Ponit præterea tres modos quibus exaltetur Deus: per famam l, per intelligentiam m, per potentiæ manifeſtationem n, conveniunt eadem quoque Chriſto. Subjungit optare Eccleſiam, ut exaltetur Chriſtus, *ut quæratur facies ejus ſemper* o, ut vehementius deſideretur *dilata* p *ſpes*, & nemo ſe arbitretur *comprehendiſſe* q, ut habeat fides majus meritum r: ut deliciæ contemplationis non impediant curam ſubditorum, ſed ſurgant ac properent ad hos illi, qui præſunt ſ, & qui ſunt in monte, deſcendebant t. *Communicatur humiliantibus ſe exaltatio* u; & *ſapientia humiliati exaltabit caput ejus* x, maxime ſi ſuper terram gloriam in omnibus det Deo, quod hîc nunc ſubditur.

*f verſ. 11. Multi modi exaltationis Chriſti. g Joh. 3. 14. c. 12. 32. h Phil. 2. 10. Eccleſ. 11. 1. i Pſal. 8. 19. Tres modi quibus exaltetur Deus. * Pſ. 45. 11. k Eſa. 52. 7. l Eſa. 2. 3. m Pſ. 63. 8. Votum Eccleſiæ. n Pſ. 20. 14. o Pſ. 104. 4. p Pro. 13. 12. q Phil. 3. 13. r Joh. 15. 7. ſ Cant. 2. 10. t Exo. 32. 7. u Luc. 14. 11. x Eccl. 11. 1.*

Et in omnem terram gloria tua.] Codices Complutenſes ac Regii & Ruffinus, Dionyſius Carth. *& in omni terra*. Hieronymus eodem pacto, ſed abſque conjunctione, quæ etiam non extat Hebraicè. Alia Pſalteria, Hilarius, Auguſtinus, Caſſiodorus, Hieronymus in commentario, Hugo, Remigius, Beda, Gloſſæ & alii, *ſuper omnem terram*. Sed noſtram lectionem retinent Bruno Carthuſ. & Haimo: licèt autem propoſitio על *hal* ſignificet *ſuper*, & Græcè ſit, ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ſenſus idem eſt, nempe gloriam Chriſti toto terrarum orbe propagandam, ut habetur Pſal. 18. * & Chriſtus ipſe præcepit, y & Eſajas z prædixit, *In doctrinis glorificate Deum, in inſulis maris; à finibus terræ audivimus laudes, gloriam juſti*.

** verſ. 15. y Matt. ibi. 18. Marc. ult. 15. Act. 1. 8. z Cap. 24. 15. 16.*

Verſ. 7.) Laqueum paraverunt pedibus meis: & incurvaverunt animam meam.
Foderunt ante faciem meam foveam, & inciderunt in eam.

Senſus loci.

REdit poſt inſertum priore verſu ſermonem ad Deum vel Chriſtum (id intelligatur feciſſe allegorico ſenſu ſive ſecundum litteralem) David ad Deum, de ſuis cum eo agens calamitatibus redit inquam, quiſquis ille dicatur eſſe, ad ſuas recenſendas uti prius fecerat calamitates. Ait tenſos ſibi laqueos inſidiarum ab hoſtibus, & conatus illos captum deprimere ac in mortem rapere, ut venatores captam laqueo feram, incurvant, deprimunt, trahunt. Sed & animum ipſum propter graves moleſtias mœrore quodam ac veluti deſperatione dejeciſſe ac depreſſiſſe, vel corpus vitamque vexaviſſe tot perſecutionibus & obſidionibus, ut non liceret naturæ etiam neceſſitatibus ſatisfacere. Ceterum nihil ea ratione hactenus hoſtes profeciſſe, nec parando exitio occultè ad modum tectæ foveæ; quum potius certò didicerit a Deo paratam ipſoſmet perniciem ſubituros, non ſecus ac venator nimis interdum capiendæ prædæ inhians, incidit incautus in foveam, quam ſere effoderat. Saul quum in ſpelunca occidi potuit à Davide, profectò cenſeri poteſt incidiſſe in foveam, ut annotant Euthymius atque Nicephorus: ſed multo magis quum tandem periit. Quod quia tamquam factum prævidet David, explicat per præteritum tempus, ut ſæpe aliàs idem ac alii faciunt Prophetæ, ut nihil ſit cur colligat Agellius ex præterito tempore, jam occiſo Saule pſalmum iſtum compoſitum, eſto tunc compoſitus ſit; at non ea de cauſſa id affirmandum. Et potuit poſt mortem Saulis pſalmos David componere, qui referrent res geſtas ante illam, cujuſmodi eſſe, quæ pſalmo iſto ſcribuntur, titulus indicat.

Præteritum tempus pro futuro. Agellii ſententia improbata.

Chriſto Judæi laqueos paraverunt adducta adultera a, oblato denario b; quærendo in reſurrectione cujus de ſeptem viris futura uxor eſſet c, aliiſq; multis modis *incurvaverunt animam* injuriis, calumniis, criminationibus, flagellis, tormentis, ut pertraherent in ſuam ſententiam: *foderunt foveam*, ut in hac ipſa formula Jeremias d loquitur de eodem ſub perſona ſua: ſed adduxit, ut idem vaticinatur e, *latronem* Chriſti *repente*, nimirum Romanos, à quibus in foveam interitus præcipitati ſunt, & in id quod maxime metuere ſe cauſabantur, conſultantes de danda Chriſto morte f, incurrerunt.

Laquei à Judæis Chriſto parati. a Joan. 8. 3. b Matt. 22. c Luc. 20. 33. d Cap. 18. 20. e Ibidem 22. f Joan. 11. 47.

Laqueum paraverunt pedibus meis.) Hieronymus, *rete*. Auguſt. *muſcipulam*, Pſalterium Romanum, Hilarius, Caſſiodor. Arnobius, *laqueos*, in quo etiam numero multitudinis extat in emendatis Bibliis Græcis παγίδας, eumdemque Græci ſequuntur in Commentariis, & in paraphraſi Apollinarius, ponens δίκτυα ſynonymam priori vocem. Hebræum tamen vocabulum רשת *reſcheth* eſt ſingulare, & multi Codices Græci habent παγίδα. Sed nihil ad ſenſum refert. Familiaris vati noſtro comparatio hæc tùm in præcedentibus, tùm in ſequentibus pſalmis, nec hic opus pluribus.

Non ſpernenda tropologia Hugonis de laqueo ſuperbiæ g, de incurvatione avaritiæ h, de fovea luxuriæ i, quæ ſunt capitalia tria mala, quorum Joannes k meminit, & ſub nomine *formidinis, foveæ, laquei*, Eſaias l, & Sapiens m dicens omnem *creaturam factam in odium, tentationem, muſcipulam inſipientium*.

Tropologia. g Pſ. 139. 6. h Pſ. 51. 2. i Pro. 23. 20. Capitalia tria mala homini. k 1. Ep. 2. 16. l Cap. 24. 18. m Sap. 14. 11.

Et incurvaverunt animam meam. Addita eſt conjunctio, &. Verbum autem Hebræum כפף *chaphaph* numeri ſingularis innuit præcipuum inter hoſtes, nempe Saulem, qui ſit conatus deprimere ac proſternere Davidis animam, id eſt, vel Davidem totum, ſumta, ut ſolet, anima pro toto: vel quia, ut prius dixi curis & angoribus mentem afficiebat perſequendo: vel, ſi ſumatur vita pro parte vegetante, in eas illum anguſtias ac vitæ neceſſitates redigebat, ut ipſo quaſi corpore debilitato, inclinato, incurvato, ruente, videretur incedere: quòd 68. n pſalmo

n verſ. 11.

mo eſt, *operui in jejunio animam meam*, συνέϐαλυψα, & A ex Hebræo redditur, *flevi*, אבכה *euchech*, legitur in emendatis Græcis Bibliis συνέκαμψα, *incurvavi*, eodemque pacto in Pſalterio Æthiopico: in Arabico, autem, *humiliavi*: & explicat Theodoretus per ἀναιδὲς καὶ νηστεία κατατήκειν τὸ σῶμα, *diſcruciari, & jejunio macerare corpus*: Apollinarius νηστείης καμάτοισι κατακλᾶν θυμὸν: *jejunii laboribus infringere animum*. Idem va et quod Pſ. 34. *a* dicitur: *Humiliabam in jejunio animam meam*, id eſt, affligebam; & quod in 37. *b* *Miſer factus ſum & curvatus ſum uſque in finem*, ideſt nimis: primumque alii reddunt *recurvum* ſecundum *inclinatum*, & quam Baruch *c* vocat *animam triſtem, quæ incedit curva, & infirma, eſtque eſuriens cum oculis deficientibus*. Poteſt præterea verbum נפך *chaphaph* accipi neutraliter, ac intranſitivè, & jungi cum נפש *nephes*, aut, ut aliàs aliquando contigit, maſculinum verbum, cum nomine fœminino, aut id nomen accipiendo, ut ſumitur nonnumquam in genere maſculino: & erit ſenſus: Incurvata eſt anima mea; ubi latere etiam cenſeri poteſt ex avibus ſimilitudo prius in laqueo indicata, quæ quum ſibi timent, alas expandere non audent, ſed clam anxièque diffugiunt. Tandem *incurvare animam* homines dicuntur alicujus, qui eum ſibi ſubjiciunt, ac veluti ſternunt, ut conculcare valeant; vel tamquam equum inſcendere. Hoc ſibi vult Eſaias *d*, inducens ita loquentes ſævos hoſtes; qui *dixerunt animæ ſuæ: incurvare & tranſibimus*. Addit verò; *& poſuiſti veluti terram dorſum tuum, & quaſi plateam tranſeuntibus*; tùm poſtea ſpem erigit Propheta *e* *conſurge, induere fortitudine tua Sion*. Huc ibi refert Hieronymus mulierem curvam ex Evangelio Lucæ *f*, quam Satanam alligaviſſe Chriſtus dixit.

a verſ. 13.
b verſ. 3.
c Cap. 2.18.
Incurvare animam alicujus quid ſit.
d Cap. 51. ult. & 52. 1
e Cap. 52. 1.
f Cap. 13. 16

Foderunt ante faciem meam foveam, & inciderunt in eam.) Pro *in eam* Hebraicè, *in medio ejus* בתוכה *bethocbah*, de phraſi dictum pſalmo 7. *g*. *Lacum aperuit & effodit eum, & incidit in foveam, quam fecit*. Non puto vim faciendum cum Hugone, niſi moraliter agendo, vel quod exprimatur nomen parantium laqueum, incurvantium animam, fodentium foveam, quaſi nomine indignos eſſe indicetur, vel quod *ante faciem* facta dicatur foſſa, quia deprehendi facilè poſſit; *fruſtraque jaciatur rete ante oculos pennatorum h*, quia *oculus deprædatur animam i*, ſicut Davidis cernentis Bethſabeam *k*: quia quibuſdam foveam fodit diabolus retro, ut apoſtatis ac tepeſcentibus, qui cadunt retro, conteruntur, illaqueantur *l*, ſicut accidit Heli Pontifi-C ci *m* hic in fine סלה & διάψαλμα.

g verſ. 16.
h Prov. 1. 17
i Thren. 3. 51
k 2. Reg. 11.
Quibuſdā foveam retro fodit diabolus
l Eſa. 28. 13.
m 1. Reg. 4. 18.

Verſ. 8.) Paratum cor meum Deus, paratum cor meum cantabo & pſalmum dicam.

Senſus loci.

AD hoſtium fraudes varioſque perſequendi ſe modos Deo ipſi affirmat parato ſemper ac intrepido animo fuiſſe, immo etiam pacato & læto, ut cantandi atq; pſallendi voluntatem non abjiceret, ſed renovaret potius augeretque, ut ſuo id tempore feſtivè faceret, liberatus, prout certò confidebat, ab hoſtibus: & quemadmodum adhuc non ſemel expertus fuerat præſentem in tot ac tantis rebus adverſis Dei opem, ita ſibi affuturam in poſterum minimè dubitans. Votum cenſeri poteſt Chriſti, per allegoriam, poſtquam reſurrexit, gratias agendi Patri, & nomen ejus celebrandi tùm immediatè, tùm opera diſcipulorum. Tropologicè, vir juſtus in mediis tribulationibus bis parato corde eſt, ut & ore di-D vinas canat laudes, & quadam quaſi armonia operum ulſatione placens ſibi & glorians in illis *n*, & *infirmitatibus o*, *Bonorum patientia*, inquit Auguſtinus, præparatione cordis excepit voluntatem Dei, & gloriatur in tribulationibus. Imitantur Auguſtinum ceteri.

Allegoria. Tropologia Vir juſtus in mediis tribulationibus, bis parato corde ut dicatur. Bonorum patientia.
n Rom. 5. & 3.
o 2. Cor. 11. 30. & 12. 9.

Sed eleganter pièque præ ceteris Bernardus *p*, ut oſtendat, & toto & ſimul ſciſſo corde converti nos ad Deum debere, præfatus Davit *ſecundùm cor Dei q*, eſſe, ſic eum iſtiſmet verbis ſuis loquentem facit: *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum*: paratum ad adverſa, paratum ad proſpera: paratum ad humilia, paratum ad ſublimia: paratum ad univerſa, quæ præceperis, vis paſtorem ovium facere? vis conſtituere Regem populorum? *paratum cor meum Deus, paratum cor meum*.

p Serm. 2. de Quadrag.
Et toto & ſimul ſciſſo corde ad Deum converti oportet.
q 1. Reg. 13. 14.

Docet præterea *r* facilè reperiri, ſemel paratum ad ejiciendam *ancillam & filium ejus ſ*, hoc eſt, opera carnis: non autem qui ſit etiam paratus immolare *filium, quem diligit t*, ut fraternæ utilitatis, aut unitatis gratia, ſpiritualia ſuſtinere videatur ſtudii detrimenta. Ait etiam *u* bis paratum eſſe oportere ad laborem & dolorem, quos Deus conſiderat *x*, hunc in paſſionibus, illum in actionibus: ut ſis *in flagella paratus*; & ſit *dolor in conſpectu tuo ſemper y*, quum velis nolis ſine labore aliquo doloreque vivere non poſſis: poſtremo *z*, hanc appellat veræ converſionis formam exemplo Saulis dicentis *a*: *Quid me vis facere*, hoc eſſe *paratum ſe, & non turbatum ut cuſtodiat quis mandata Dei b*: Samuelem ita paratum fuiſſe, quum diceret *loquere c Domine, quia audit ſervus tuus*. Hugo *paratum* bis aſſerit ad præcepta & conſilia: ut removeatur omnis immunditia & virtutum addantur ornamenta.

r Ser. 43. ex parvis.
ſ Gen. 21. 10
t Cap. 22. 2.
u Ser. de obed. patient. & ſapient.
x Pſ. 9. 35.
y Pſ. 37. 18.
z Sermon. de conv. Pauli. Veræ converſionis forma.
a Act. 9. 6.
b Pſ. 118. 10
c 1. Reg. 3. 9

Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.) Symmachus, pro ἑτοίμη, dixit, ἑδραία ἡ καρδία μου, *ſtabile cor meum*: valet id quoque נכון *nachon* ſeu *firmum & confirmatum*. Referri poteſt hæc præparatio tanta, ut ratæ deliberatio, adeo certum voluntatis propoſitum, alacritas, promtitudo, diſpoſitio, meditata voluntas, tùm B cantu & pſalmo ad celebrandas laudes Dei, quod ſequentia exprimunt verba, idque inter ipſas tribulationes, quia ſint à Deo, & certus ſit de liberatione: tùm ad omnia, quæ priùs dixi: *paratum cor ejus ſperare in Domino*, canit de juſto David *d*; *Confirmatum eſt cor ejus: non commovebitur, donec deſpiciat inimicos ſuos*; ſed Hebraicè non eſt, *ſperare in Domino*, & ponitur participium סמוך *ſamuch, firmatum*. Symmachus pro ἑτοίμη uſurpat etiam ἑδραία, & addit, ἀμέριμνος ἐν Κυρίῳ, *expers ſollicitudinis in Domino*. Sæpe *parandi* vel præparandi verbum ἑτοιμάζειν & כון *chun* uſurpantur pro eo quod eſt firmare atque ſtabilire, ut pſalmo 23. *e* vidimus. Paraphraſtes interpretatur præparationem ad legem, atque in Dei timore. Et porro egregia cum antitheſi paronomaſia inter hunc & præcedentem verſum, ibi erat, *laqueum paraverunt* הכינו *hechinu*, ἡτοίμασαν παγίδα *pedibus meis*: hic autem, *paratum cor meum* נכון לבי *nachon libbi*, ἑτοίμη ἡ καρδία μου, pedibus cor opponitur; laqueis præparatio cordis, & quidem gemina, parantibus laqueos Deus: mœrori & dolori, quem laqueorum gignere timor poterat, cantus & pſalmodia. *Ille paravit* foveam ad decipiendum, ait Auguſtinus, ego non parabo cor ad perpetiendum? Ille paravit foveam ad opprimendum, ego cor non parabo ad tolerandum? C

d Pſal. 111. 8.
e verſ. 8.
Egregia paronomaſia.

Hominis eſt etiam præparare ſeipſum, & *animam ſuam f corque g*, ad *opus h*, ad orationem, *ad tentationem i*: ſed abique gratia Dei præveniente & adjuvante non poteſt id fieri: nam ipſe eſt, qui *præparat vaſa miſericordiæ in gloriam k*, & *nos in operibus bonis, ut in illis ambulemus l*, & *Jeruſalem*, ideſt, ſponſa Eccleſia, *nova deſcendit de cœlo parata a Deo ipſo m*. Ut reſpondeamus gratiæ præparanti, jubemur *parare viam Domini n*, *ut paratum cor ſit ſperare in Domino o*. nec *turbetur in cuſtodiendis mandatis ipſius p*, ſed ſit *præparatum in occurſum Dei ſui q*: quia *ſola paratæ virgines intrant cum ſponſo ad nuptias r*: *ſervus autem, qui cognoverit voluntatem Domini ſui, & non præparavit, & non fecerit ſecundum voluntatem ejus, vapulavit multis ſ*. Quæcumque alia externa bona paraveris, *cujus erunt t*? Certè non tua, quoniam *quum interieris, non ſumes omnia u*, ideſt nihil. Ideo, ait Chriſtus *x*: *Eſtote parati*: obediamus iis, quos ille miſit *parare viam, & plebem perfectam y*, *paravit ipſe in dulcedine, pauperibus ſuis z cibum, pluviam a, terram b, montes c, regnum d*; ſed & *ignem æternum* imparatis *e* diaboloque ſectatoribus. *Optimum eſt gratia ſtabilire cor f*.

f Prov. 16. 1.
g Eccl. 2. 20.
h Prov. 24. 27.
i Eccleſ. 2. 1
k Rom. 9. 23
l Epheſ. 2. 10
m Apoc. 21. 2.
n Eſa. 40. 3.
o Pſ. 111. 7.
p Pſ. 118. 60
q Amo. 4. 12
r Matt. 25. 10.
ſ Luc. 12. 47
t ibid. 9. 20.
u Pſ. 48. 18.
x Matt. 24. 44 Luc. 12. 40.
y Luc. 1. 17. 76.
z Pſ. 64. 10.
Pſ. 67. 11.
a Pſ. 146. 8.
b Pſ. 23. 2.
c Pſ. 64. 7.
d Matt. 25.
e Ibidem 41
f Hebr. 13. 9.

Cantabo & pſalmum dicam.) Hieronymus, *& pſallam*, idem lego apud Auguſtinum. In Pſalterio Romano & Gallicano præter Caſſiodorum, Remigium & Arnobium, *& pſalmum dicam Domino*, vel *Deo*. Hilarius habet, *& pſalmum dicam tibi*. Græcè in Bibliis Complutenſibus Regiis & aliis extat cum additione hoc modo, καὶ ψαλῶ ἐν τῇ δόξῃ μου, *& pſallam in gloria mea*. Eamdem lectionem ſequitur Euthymius ac Nicephorus exponentes de dono prophetiæ, quo ſcilicet David tamquam re inſigni gloriaretur. Expreſſit id etiam Apollinarius.

Κῦδος

Κῦδος ἐμὸν μέλψει σε καὶ ἐν ψαλμοῖσιν ἀείσει
Gloria mea (ſive decus meum) cantabit te & in pſalmis canet:

Extant illa quoque verba in Arabico Pſalterio. Uſus eſt fortaſſis eadem lectione Nyſſenus *a*, ſed interpretans, vocare Davidem *gloriam ſuam* Deum ipſum. *Ipſe*, inquit, *ſe paratum ait laudibus celebrare divinam gloriam*, tùm ſubdit cum epiphonemate; quam beatus ille, ob tantam natura ingenitam felicitatem, cui cor ad decantandam divinam gloriam præparatum eſt, recipiens intra ſe id quod capi nequit. In Teodoreti textu legitur, *& pſalmum dicam gloria mea*, ſed non exponit in Commentario iſtius verſus, ut neque Balius. Ex Latinis legit Rickardus Pampolitanus, exponens *cantare & pſalmum dicere in gloria mea*, eſſe, in Jeſu, in quo gloriari oportet.

a Tract. 2. in Pſal. cap. 14.

Videri poſſunt verba hæc tranſlata huc ex pſal. 107. *b* cujus prima pars continet omnes verſus iſtius pſalmi, qui deinceps ſequuntur: Quemadmodum ex præſenti pſalmo in illum *c* verba prima ſequentis verſus tranſla-B ta ſunt: *exſurge gloria mea*: quæ ibi non extant in Hebræo textu, nec in emendatis Bibliis Græci, & Hieronymus *d* teſtis eſt nec apud ullum interpretum reperiri, & quod dicebam, videri hinc illuc tranſlata.

Cum pſalmo 107. verſus in hoc iidem.
b verſ. 2.
c verſ. 3.
d Epiſt. 135.

De diſtincta notione *cantandi* & *pſallendi* dictum alibi. Hugonis tropologia eſt, *paratum cor* pœnitentis eſſe per contritionem de commiſſis & omiſſis: *Cantare* quum confitetur; *pſalmum dicere*, quando ſatisfacit: quia pſalmi pro ſatisfactione injunguntur; inde conſcientiæ bonæ teſtimonium ſequi, & alia, quæ de reliquis pſalmi partibus ad idem accommodat. Valentia legem Evangelicam docet eſſe pſalterium cum chordis decem, quibus laudes canantur Deo: de myſterio Trinitatis, Incarnationis Chriſti, Nativitatis, Baptiſmi & Vitæ: Doctrinæ, Paſſionis, Reſurrectionis & Expoliationis Limbi, Aſcenſionis, Miſſionis Spiritus S. qua Eccleſia ornata & perfecta eſt; Juriſdictionis univerſalis qua nunc judicat Chriſtus occultè (apertè quoque per miniſtros) in judicio ma-C nifeſtè.

Tropologia Paratū cor eſſe pœnitentis, cantare, pſal. dicere, ut dicatur.
Lex Evangelica pſalterium cum chordis decem.

Verſ. 9.) Exſurge gloria mea, exſurge pſalterium & cithara: exſurgam diluculo.

Senſus loci.

ABſque cunctatione ſe, id, ad quod paratum cor ſuum dixerat, facturum profitetur: excitans ac urgens ſeipſum, converſa per apoſtrophen oratione ad animam vel ad linguam ſuam, & ad inſtrumenta muſica, vel, ipſamet inſtrumenta, aut etiam carmen propheticum, *gloriam ſuam* vocat: quod & ſibi decori eſſent, & Dei per ea decus gloriamque celebrare ſoleret. Ut autem in promtu hæc eſſe doceat per proſopopejam inducit illa eadem, quaſi reſpondeant, ſe diluculo, ideſt, quamprimùm, obeditura. Declarant D hæ dicendi formulæ ſuaviſsimæ gaudium quoddam animi geſtientis inenarrabile, ac exilientis ad laudes Dei celebrandum, poſtquam David egreſſus erat de ſpelunca defunctus maximo periculo, et Saulis, quem in poteſtate habuerat, iram placaverat.

Meminit Valentia figmenti Judæorum, pſalterium Davidis citharamque juxta pulvinar lective caput ſuſpenſam fuiſſe: manè autem ante diluculum ex Aquilonari parte ventum intraſſe, qui chordas pulſaret, eoque ſono Davidem excitaret, qui tunc inflatus divino Spiritu conderet pſalmos: ſolitum verò priuſquam obdormiſceret, verba hæc uſurpare, *Exſurge gloria mea*, *&c.* quaſi alloqueretur Spiritum Sanctum & pſalterium citharamque.

Figmētum Judæorum, de Davidis cithara.

Myſticè accommodantur iſta ſuavius Chriſto. Is in ſpeluncam Engaddi, quod nomen interpretatur Origenes *e*, *oculum tentationis*, hoc eſt, in hanc vitam, quæ *tentatio f, eſt* ac in qua nihil niſi tentatio cernitur, quum deſcendiſſet, congreſſus cum tentatore diabolo ejuſque ſatellitibus, delituit etiam in ſepulchro. Ibi ſibimet reſurrectionis auctor, ſuum veluti alloquens corpus, excitavit, vocans, id *gloriam ſuam* in oculis Dei, quod ſtulto hominum judicio habitum fuerat organum igno-A miniæ, & ut *in gloria exſurgat* præcipiens, appelans quoque *pſalterium & citharam*, ideſt inſtrumentum ad priora edenda miracula, quibus divinam naturam, & ad perpetiendos dolores, quibus humanam, tamquam organi muſici pulſu deſuper facto, & alterius ex inferiore parte (pſalterium *g* primo, ſecundo modo cithara pulſatur, ut aliàs dictum) declararet, tum verò reſpondere fingitur ſeu corpus, ſeu pro hoc & anima Chriſtus, diluculo futuram reſurrectionem: quo etiam tempore factam indicant Evangeliſtæ, atque habituras tùm tenebras paſſionis propriæ, tùm veteris umbras legis: tùm noctem & caliginem ignorantiæ, idololatriæ, peccati, &c. Nec vetat hìc loquentem Davidem facere Chriſto, non tam attendentem aut curantem caducum illud regnum, de quo Saul cum illo contendebat, quam ſpirituale ac æternum naſcituri ex lumbis ſuis Chriſti, quaſi diceret, ò tu regum Rex fili mi, tu *ò præſidium h & dulce decus meum*, atque unica & immortalis gloria mea: tu in quo *laus* omnis *mea i* & *cantatio k*: quem carmina mea canunt unum; pulſantque muſica inſtrumenta, tu, inquam, exſurge aliquando tandem homo factus ut miſerearis Sion, quia *venit tempus miſerendi ejus l*, veni & jam noli tardare: quumque veneris, & glorioſam illam animam tuam, poſt tot tormenta pro nobis obita, de corpore detraxeris, cujus quot vulnera, tot aptiſſimè ſuaviſſimèque veluti pulſatæ chordæ mox eidem illam redde, & reſurge: tam juſtæ petitioni, ac propter miſeriam inopum & pauperum gemituum quorum David nomine ſuum ſecundùm carnem filium convenit adeo ſupplici prece, reſpondet benigniſimè Filius, nunc exſurgam *m*, *exſurgam diluculo*. Eruitur ſenſus iſte myſticus ex Auguſtino, aliiſque Latinis.

Myſtica ad Chriſtum accommodatio.
e Hom. 2. in Cant.
f Job. 7. 1.
g In præfatione.
h Hor. Od. 1.
i Pſ. 117. 14.
k Pſ. 70. 6.
l Pſ. 101. 14
m Pſ. 16.

Richardus verò Pampolitanus exponit per tropologiam petere quemlibet juſtum à Jeſu, qui gloria noſtra eſt, nec non propter teſtimonium conſcientiæ, ut exſurgat, faciens, ut ſurgamus ipſi ad impaſſibilitatem: interim ut *exſurgat pſalterium*, hoc eſt, ut deſiderium habeamus rerum cœleſtium cum bonis operi-C bus, & *cithara*, ut contemnamus terrena.

Tropologia

Exſurge gloria mea.) *Exſurgere* ἐξεγέρθητι עור *hhur*, indicant jacentem, aut dormientem, ac proinde ad reſurrectionem Chriſti poſſunt pertinere: *gloria* δόξα כבוד *chavod*, illa omnia, quæ priùs poſui, Deum ipſum ſive Chriſtum, animam, corpus, linguam, canendi ac pſallendi, & carmina propheticè ſcribendi munus. Ultimum Græcis arridet, ut etiam præmonui. Quam Pſalmo 15. *n*. Latinè *linguam* Græcè γλῶσσαν legimus, Hebraicè eſt כבוד *chavod*, *gloria*. *Propter hoc lætatum eſt cor meum & exultavit lingua mea*. Satis congrueret hæc acceptio verbo *cantandi*, ſicut & *Pſalterium* atque *cithara*, verbo *pſallendi*, ſeu *Pſalmum dicendi*, quæ ſunt in præcedente verſu. *In lingua* ſcribit Jacobus *o*, *nos benedicere Deum & Patrem*: & Nazianzenus *p*, ait, γενέσθαι γλῶσσαν πλῆκτρον θείας μελῳδίας, *linguam fieri plectrum divinæ melodiæ*, ἐξεγειρομένην τῇ δόξῃ, *excitatam a gloria*.

n verſ. 9.
o Cap. 3. 9.
p In Apolog.

Quid ſi *gloriam* pro arca teſtamenti ſumamus, ut alibi ſumi vidimus, & *exſurgendi* verbo votum ſuum David inſinuet, excitandi locum commodiorem eidem arcæ, quum poſt pericula tanta, ei licuerit, & promiſſum ſibi regnum inierit? Nam quoties Arca in deſerto efferebatur & elevabatur, dicere ſolebat Moſes *q*, *Surge Domine*, &c. & noſter Propheta in alio canit Pſalmo *r*: *ſurge Domine in requiem tuam, tu & arca ſanctificationis tuæ*: & idem quum poſtea adduxit arcam in Civitatem ſuam, cum gaudio ſaltavit totis viribus, adhibens ſeptem choros, jubilum, clangorem buccinæ *ſ*, prius etiam citharas, lyras, tympana, ſiſtra, cymbala, omnia ligna fabrefacta *t* videlicet muſica & Michol adverſus eum, quem *deſpexerat in corde ſuo u*, falſa quadam paronomaſia ad arcæ nomen כבוד *chavod*, uſa eſt *x*: *quam glorioſus fuit hodie Rex Iſrael*, מה נכבד *mah nicchbad*.

Gloria pro Arca teſtamenti.
q Num. 10. 35.
r Pſ. 131. 8.
ſ 2. Reg. 6. 17. & ſeq.
t verſ. 5.
u verſ. 16.
x verſ. 20.

Nec diſplicet mihi Treverus, *gloriam* poni pro lætitia & jucunditate: Davidem verò nunc loqui ad ſimilitudinem ejus qui diù intermiſſa illa, propter aliquam adverſitatem, redeuntibus proſperis, eamdem reſumit, & organa lætitiæ, quæ etiam præ vehementia gaudii alloquatur: dicatque (poſtquam ceſſaverat gaudium tympanorum, quieverat ſonitus lætantium, conticuerat dulcedo

Pro lætitia.

 citha-

citharæ *a*:)rediit lætitia mea:veni(quod ſequentia contınet verba)pſalterium & cithara: quę videbaris dormire; fac mihi lætitiam: ego quaſi obłato jam inſtrumentorum illorum obſequio aſſurgam diluculò; pulſabo organa, totuſque hilaris feſtive celebrabo palámque liberatoris mei Dei laudes. Hieronymus hoc loco & in Eſaiam *b* vult iſta verba eſſe Patris ad Filium: & hunc illius gloriam eſſe, in quo ille gloriatur, ut ſcribit Eſajas *c* verbis ejuſdem: & refert Joannes * oraviſſet Chriſtum, *Pater glorifica nomen tuum*: *Gloria patris filius ſapiens d*.

a Eſa. 24. 8. b In cap. 49. c Cap. 49. 3. * Cap. 12. 28. d Prov. 10. 1. Tropologia

Exſurge pſalterium & cithara.) Dixi de his inſtrumentis alibi, aliæ ſunt etiam tropologiæ præter allatas:

Nam Hieronymus *pſalterio* virtutes fidem, ſpem, charitatem, longanimitatem, bonitatem, & alias his ſimilia: *cithara*, ſex opera miſericordiæ deſignari vult, quæ numerantur apud Matthæum *e*, quibus addi poteſt ſepultura: vel per *pſalterium* gratiarum actionem pro tribulationibus, quod de ſupernis eſt: per *citharam* tribulationes ipſas, quas in corpore ſuſtinemus. Nyſſenus *f* ait his inſtrumentis duplicem denotari partem hominis quæ videtur, quæque non videtur, & harmoniam atque concentum inter illas ad efferendum divinas laudes: Convenit Chriſto, quod Jeremias *g*, ait, *ego ſum pſalmus eorum*, ideſt, materia riſus, dicterii, cantilenæ, *verſus in eorum Canticum, factus eis in proverbium h*, ita ut *in me pſallerent, qui bibebant vinum i*, *pſalterium* Paulus Juriſconſultus *k* vocat, quod vulgo dicitur Canticum in alterius infamiam compoſitum, *venter* quoque & corpus Chriſti totum dici poteſt *quaſi cithara ſonaſſe l* quando diſtentus eſt in cruce Chriſtus, non abſque oſſium ſtrepitu ac fragore; *cor* item ejus *quaſi tibia reſonaſſe ſonitumque dediſſe m*, quando *cum clamore valido & lacrymis n*, expiravit in Cruce.

e Cap. 25. 42. & ſeq. f Tract. 2. in Pſ. c. 14. g Thren. 3. 63 Pſalterium quid ſit Paulo Juriſconſulto. Venter Chriſti quaſi citharą ſonaſſe ut dici poteſt. h Job 30. 9. i Pſal. 68. 13. k Lib. 5 ſent. cit. 4. l Iſai. 16. 11. m Jer. 48. 36. n Heb. 5. 7.

Ceterum figura fictionis, aut proſopopœia qua dirigitur ſermo ad res inanimatas reperitur aliis in ſcripturæ locis non ſemel, ut Elias Cretenſis *o*, annotavit: cujuſmodi ea in Cantico *p* provocatio; *Surge Aquilo*: vel, excitare *& veni Auſter*. Scribit Macrobium *q* locum eſſe ad permovendum pathos accommodatum in quo ſermo dirigitur vel ad inanimata vel ad muta, eoque oratores frequenter uti. Alicubi cautum eſt legibus Eccleſiaſticis ut quadrageſimali tempore, aut certe quo peculiariter paſſionis Chriſti memoria celebratur, conticeſcant velutique dormiant & ſepeliantur inſtrumenta muſica lætiora cum feſtivo halelujah. Eodem Chriſto C reſurgente eadem excitari ac reſurgere videntur.

o In Orat. 2. Nazianzeni contra Julianum. p Cap. 4. 16. q Lib. 4 c. 6. Quadrageſimali tempore inſtrumenta muſica prohibita apud nonnullas Eccleſias.

Exſurgam diluculo.) Hieronymus, *mane*, & alibi *r*, *conſurgam diluculo*. Hebræa *vox* שחר *ſchachar* eſt in titulo Pſalmi 21. cui reſpondet epithetum Græcum ἑωϑινῆς, & Latinum *matutina*, nempe ſuſceptionis ἀντιλήψεως, aut *cervæ* juxta Hebræum nomen אילת *aijeleth*. *Diluculo* aut *mane* quidpiam fieri, ſignificat citò, ſtatim quamprimum, ut Pſalmo 5. *ſ* demonſtravimus, quare poſſet ſenſus eſſe, exſurgam, ſeu evigilabo, vel ſuſcitabo meipſum ad cantandum & pſallendum; utendumq; jam excitatis quodammodo muſicis inſtrumentis: vel excitabo hæc ipſa inſtrumenta: vel ſimul expergiſcar ac evigilabo quotidie mane, & in aurora dicam inſtrumentis, ut confeſtim excitent ſeſe: vel quod dicebat ſe iis dicere, ait, hoc facere velle, quoties da mane ſurget, ut ſit prima cogitatio curaque Deum laudare cantu & organo muſico, de luce vigilare ad eum, in matutinis meditari in eo, &c. qua de re dixi eodem illo Pſalmo 5. oſtendens quàm ſit aptum tempus illud religioſo iſti muneri. Chaldæus paraphraſtes totam ſententiam ſic reddit, *expergiſcere gloria mea, expergiſcere ut laudes ore pſalterii & citharæ: expergiſcar ad orationem matutinam*.

r in c. 6. Oſe. Diluculo, aut mane quidpiam fieri, pro cito, ſtatim. ſ verſ. 4. Senſus loci. Matutinum tempus aptum religioſo muneri. t Tract. 2 in Pſal. c. 14.

Addit Nyſſenus *t* tropologiam, quòd iſtis, qui opera tenebrarum non abjiciunt, gloria Dei non exſuſcitatur. Dionyſius Carthuſianus, ut omnis gloriatio noſtra in Deum aſcendat *u*, & in eo ſit lætitia atque exultatio *x*, ut omnis gratia donumque à Deo acceptum prodeat in actum, *quem* Paulus *y* ſcribit eſſe *reſuſcitare gratiam* Dei.

Tropologia. Opera tenebrarū non abjicientibus gloria DEI non exſuſcitatur. u 2. Cor. 10. 17. x Eſa. 28. 5. y 2. Tim. 1. 6.

Quod attinet ad Chriſtum, indicat verbum *exſurgam* ipſum ſibimet ſuæ reſurrectionis auctorem futurum, juxta illud, quod citat Ambroſius *z*, ex Geneſi *a*, *quis ſuſcitavit eum?* non utique ait, alter, quia ipſe ſe ſuſcitavit. Probat etiam ex verbis Chriſti *b*, de reſuſcitando A templo *in triduo*. Ex nomine *diluculi* ejus reſurrectionem diluculo futuram prædici, hinc inferunt præter enarratores etiam Rabbini, quos Galatinus *c* citat, ſimul cum expoſitione tituli Pſalmi 21. de *cerva matutina* ſive *Aurora*, ad idem propoſitum ex verbis Pſalmi 118. *d*, *media nocte ſurgo* (pro ſurgebam) *ad confitendum tibi*. Eodem poteſt referri Oſeas *e*, quum ait; *Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus ejus*, nempe de ſepulchro, unde prodiens *vivificaturus* erat omnes, & *in die tertia ſuſcitaturus f*, videlicet ſuamet reſurrectione. Favet hymnus tempore Paſchali. *Aurora lucis rutilat, &c. Quum Rex ille fortiſſimus, &c.* lege Commentarios in Evangelia, præcipuè Ambroſii in Lucæ cap. ult. Cyrilli in Joannem *g*, Hieronymi in cap. ult. Marci: præterea eumdem ad Hedibam *h*, & Auguſtini *i*. Addunt aliud Rabbini, quòd numquam aurora venit ſuper Meſſiam, ita ut inveniret eum dormientem. Certe *pernoctabat in oratione Dei k*, *& diluculo valde ſurgens abibat in deſertum locum ut ibi oraret l*. Vertunt præterea iſtius loci verba; *Excitabo auroram*. quaſi hæc, alioqui tam cita veloxque, tardior ac ſegnior eſſet, ac eam Chriſtus prævenire vellet: quod re ipſa factum vult Chryſologus *m*, ut Sol qui ſuo commoriens Auctori ipſam meridianam ſuam mortificaverat claritatem, conſurgens eidem evictis tenebris antelucanus eruperit. Decet & nos *prævenire in maturitate n Solem ipſum ad benedictionem Dei, & ad ortum lucis illum adorare o*. Juſtus enim *cor ſuum tradidit ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum, & in conſpectu Altiſſimi deprecabitur p*, quoniam ſcit, quòd *ſi quis diluculò conſurgit ad Deum & Omnipotentem deprecatur, ſtatim ad illum evigilabit, & peccatum reddet habitaculum juſtitiæ ipſius q*. *Conſurgit, laudat in nocte, in principio vigiliarum, effundit ſicut aquam cor ante conſpectum Domini r*; *deſiderat anima illius in nocte, ſed & ſpiritu ſuo in præcordiis ſuis de mane vigilat ad Deum ſ*: pollicetur Sapientia ſeu Sapientiæ Auctor Deus: quòd *qui mane vigilant ad eum, invenient eum t*, & quòd *qui de luce vigilaverit ad eum non laborabit, quia aſſidentem foribus inveniet u*: & quòd *quaſi antelucanum illuminat omnibus x*.

z de inſtitut. virg. c. 1. a Cap. 49. 9. b Joan. 2. 23. Rabbini reſurrectionē Chriſti etiam diluculo futuram unde fateantur. c Lib. 8. c. 22. d verſ. 62. e Cap. 6. 3. f Ibidem. g 12. 44. h 9. 3. & 6. i 4. de Trin. cap. 6. Numquam veniſſe Auroram ſuper Meſſiam dormientem iidem ajunt Verſio hujus loci ſecundum Rabbinos. k Luc. 6. 12. l Marc. 1. 35. m Ser. 82. n Pſ. 118. 147. o Sap. 16. 28. p Eccl. 39. 6. q Job. 8. 5. 6. r Thren. 2. 19. ſ Eſa. 26. 9. t Prov. 8. 17. u Sap. 6. 15. x Eccl. 24. 44.

Quod legitur in Threnis *y*, *novi diluculò, magna eſt fides tua*, legunt, alii *nova*, nempe miſerationes tuæ, *diluculò*, ſeu quolibet mane, quas proximè ante dixerat Propheta *non defeciſſe z*; tùm ſubdit: *Magna eſt fides tua*, ideſt, fiducia de te, aut fidelitas tua in promiſſis. Delrius noſter, quem nobis ereptum dolentes nuper accepimus, de miſerationibus locum in commentario intelligit; & nomen eſſe, *novi*, non verbum: Interpretem vero uſum adjectivo, ejus generis cujus erat Hebraicum nomen חסרים *cheſadim*, id non raro alibi factum nos notavimus aliquando *a*, itemque & Pererius *b*. Obſervant quidam *c*, hæc eadem, quæ hìc dicuntur in Pſalmo 107. *d* repeti: quia ſemel Pater ſuum Filium qui gloria ejus eſt, in cœlo invitavit, ut peracto jam, occaſu Solis, ideſt, iracundia, *e* in genus humanum, lucem gratiæ atque conſolationis inferret: iterum in terra, quando jam obſecutus Patri venerat per incarnationem & Nativitatem; ut quia videbatur Sol divinitatis in ea occubuiſſe, coopertus terra humanitatis fuiſſe Divinitatis quaſi luce denuò diluceſceret prædicando, miracula edendo, vitæ tradendo exempla: Valentia exponens *gloriam, pſalterium, citharam*, de Chriſto ipſo, qui ſurrexit; refert opinionem quod David unus fuerit de illis, quos Matthæus *f* reſurrexiſſe ſcribit cum Chriſto, & hoc verbis his innui, *exſurgam diluculo*. Quod ſurrexerit David ſentit S. Auguſtinus D *g*, poſito alios aſcendiſſe cum Chriſto in corpore: abſolutè autem Sophronius de Aſſumtione Virginis ob teſtimonium Petri in Actibus *h*, & ita videtur Pinedæ *i* noſtro, ſed opinionem noſtram aperuimus in commentario Actuum: nec hinc certè, nec inde illud ſequitur.

y Cap. 3. 23. Loci Threnorum varia lectio. z verſ. 22. Uſus adjectivi ejus generis, cujus Hebraicum nomen ſit obſervatio. a in c. 1. Sap. v. 7. b in c. 21. Gen. d. 30. c Vitalis Zuccolius in c. 1. Marci hom. 6. d. verſ. 3. e Ephe. 4. 26. f Cap. 27. 52. Sententiæ eorum, qui David cum Chriſto reſurrexiſſe dicant. g Epiſt. 99. h Cap. 2. 29. i In Job. c. 19 v. 25. n. 25.

Verſ. 10.) Confitebor tibi in populis Domine, & Pſalmum dicam tibi in Gentibus.

Senſus loci.

SUmtis jam in manus pſalterio citharaque, quæ excitaverat; & gloria, hoc eſt, canendi peritia, veluti exerta, confeſſionem ac laudationem Domini ait argumentum futurum carminis concentuſque muſicorum A inſtrumentorum coram populis & gentibus. Facit ſe David quodammodo exhibere, ut Baſilius ſive Theodoretus loquitur, χοροδιδάσκαλον, & linguis aliorum uſurum, quaſi chordis ad gratiarum actionis hymnodiam. Videlicet canendi ac pſallendi Davidis erant Pſalmi per Eccleſiam totam. Et id fortaſſis prævidit ille, ut Caſſiodorus, Euthymius, Lyranus notant.

Populorum & Gentium Vocum diſtinctio. a Tract. 2. in Pſ. c. 14. Myſtica interpretatio

Nomine verò *populorum* Judæos aggregandos Eccleſiæ, idem Euthymius, Ayguanus, Rickelius, Haimo, Remigius, Bruno Carthuſianus, Ruffinus, Nyſſenus *a* intelligunt: per Gentes, eos quos propriè diſtinctèque Gentiles, Ethnicos nominamus. Hugo primum de prędicatione, ſecundum de operibus accipit, ut per utraque myſticè intelligamus celebrandum DEUM à Chriſto tùm immediatè (quidam namque Gentiles intererant prædicationi ejus *b*: & Centurio fidelis erat, cujus curavit puerum *c*) tum diſcipulorum opera apud omnes populos genteſque. Mihi veriſimile fit quod & Auguſtinus, Caſſiodorus, Lyranus innuunt, nec non Nyſſenus, Baſilius, Theodoretus, ſi ſectemur myſti- B cum ſenſum, *populos* ac *gentes*, idem valere: & revera Gentiles per ſe ſolos denotare, ſicut in alio Pſalmo *d*, quem Paulus *e* citat: *Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi*; aut, *laudate omnes gentes Dominum*; & *magnificate eum omnes populi*; nam ibi Apoſtolus *f* antitheſin ponit inter circumciſionem promiſſioneſque Patrum, veteris nimirum Teſtamenti, & inter Gentes, quamquam aliis placet jungi eo Pſalmo ex Pauli quoque mente utroſque: ita ut Gentibus miſericordia congruat, veritas Judæi, quæ duæ res hìc etiam ſequenti verſu exprimuntur, quia iſtis promiſſiones factæ præſtandæ fuerunt, illis non erat hujuſmodi debitum, ſed major ac liberalior quodammodo miſericordia gratiaque.

b Matt. 1. 20. Joan. 11. 20. c Matt. 8. 5. Populi & gentes, idē. d Pſ. 116. 1. e Rom. 15. 11. f ver. 8. & 9.

Senſu litterali non ambigo de ſuis Judæis tantùm intellexiſſe Davidem, coram quibus publice ac palàm cuperet ab exilio & ęrumnis liber laudes Divinas celebrare; non excluſis tamen exteris; ſi qui forte, quod fiebat aliquando, etiam religionis ergò conſtitutum arcæ C locum, poſtea templum, frequentarent. Perpendit Ruffinus *confiteri Deo*: & *Pſalmum ei dicere* Dei filium, & ex tanta juſtitiæ actione *non quærere gloriam ſuam*; ſed ejus qui miſerat eum *g*; ut non glorietur in ſe omnis caro, *ſed qui gloriatur, in Domino glorietur h*. Dionyſius monet, ut in medio fratrum ac proximorum atque fidelium laudemus Deum, *& unanimes uno ore honorificemus i*, & gratias agamus de aliorum converſione, & alios ad Dei præconia incitemus.

Senſus litteralis. g Joh. 8. 50. h 2. Cor. 10. 17. Dionyſii monitum ſalubre. i Rom. 15. 6.

Et Pſalmum dicam tibi in Gentibus.) Deeſt Hebraicè & Græcè conjunctio omittitque Caſſiodorus; Auguſtinus legit, *pſallam*. Pſalterium Gallicanum & idem Caſſiodorus, *inter gentes*.

Verſ. 11.) Quoniam magnificata eſt uſque ad cœlos miſericordia tua, & uſque ad nubes veritas tua.

Senſus loci.

HOc veluti confeſſionis ac pſalmodiæ apud populos & gentes argumentum divinæ videlicet magnitudo tanta, & ſublimitas miſericordiæ, atque veritatis, ideſt, veracitatis fidelitatiſve in præſtandis promiſſis, aut etiam doctrinæ de rebus credendis agendiſque, aut prætereą juſtitiæ, ut prior ad cœlos uſque pertingat, ad nubes poſterior, neutraque comprehendi à nobis queat. Illæ duæ ſunt quaſi comites Dei terrarum orbi ſalutares, quas Deum priùs *k* miſiſſe de cœlo dixit: illis affirmat omnia plena, tamque latè fuſas, quàm eſt latum amplumq; id ſpatium quod à terris ad ſummum aerem interjacet, indeque etiam poſtea uſque ad celos: adeo conſpicuas, omnibus notas, ut ſummi, imi, docti, indocti; omnes demum aliquod in ſe illatum percipiant experimentum. Simillima in *l* 35. Pſalmo ſententia. *Domine in cælo miſericordia tua & veritas tua uſque ad nubes; juſtitia tua ſicut montes Dei: judicia tua abyſſus multa*. *Cælorum* & *nubium* eadem utrobique nomina, & pro *nubibus* שחקים *ſcechakim*.

Dei comites miſericordia & veritas. k verſ. 4. l verſ. 6. 7. Cælorum vocabulo, qui ſuperiores cœlos: nubium, inferiores intelligant.

Cajetanus *cœlorum* vocabulo ſuperiores cœlos, nomine *nubium*, ut Hebraicè hoc loco dicuntur, vult inferiores A intelligi; hincque refelli, qui cœleſtia tribuant naturæ, cœloſque à divina gratia eximant. Atqui plures extiterunt, qui providentiam tollerent ab inferioribus: recognoſce dicta Pſalmo illo 35.

Eorum refutatio, qui cœleſtia tribuāt naturæ, cœloſque á divina gratia eximat.

Hilarius aptat iſta Chriſto aſcendenti, nobiſque eidem obviam in nubibus aliquando rapiendis, atque cœlos ipſos cum illo penetraturis.

Ad Chriſtū aſcendentē & ad nos adaptatio. m verſ. 5.

Magnificata eſt uſque ad cœlos miſericordia tua.) Hieronymus, *magna*, גדל *gadol*, legerunt forſitan LXX. גדל *guddal*, aut גדול *gadul*. In Pſalmo 107. *m*, habetur, *magna eſt ſuper cœlos miſericordia tua*, μέγα τὸ ἔλεος. Hebraicè etiam גדל *gadol*. Indicat hæc dicendi forma, ut monui, miſericordiæ divinæ magnitudinem incomprehenſibilem: quia quæ maxima & eximia, cœlo æquamus ac nubibus. Unde ille *n*.

> *Quod ſi me lyricis vatibus inſeris,*
> *Sublimi feram ſydera vertice.*

n Hor. lib. 1. carm. od. 1.

Quis adjiciet ennarrare miſericordiam Dei? ait Sapiens *o*: *miſeratio* enim *hominis circa proximum ſuum; miſericordia autem Dei ſuper omnem carnem p*. Propterea cognominatam aliquando miſericordiam *fortem q*, quod ſolere potiùs epithetum eſſe juſtitiæ, nonnulli putant, quos in Sapientiæ commentarios rejecimus, quibus adjice Joannem Baptiſtam de Navarete *r*. Altior aſſignatur locus *miſericordiæ*, cœli nempe, quàm *veritati* ſive *juſtitiæ*, cui nubes; quoniam *miſericordia ſuper exaltat judicium ſ* &, *Miſerationes Dei ſuper omnia opera ejus t* &, *ſecundum altitudinem cæli à terra corroboravit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe u*, &, *miſeretur omnium, quia omnia poteſt x*.

o Eccl. 18. 4. p verſ. 12. q Sap. 10. 5. Altior locus Miſericordiæ Dei aſſignatus, quam Juſtitiæ & Veritati. r in cap. 3. thre. ſ Jacob. 2. 13. t Pſ. 144. 9. u Pſ. 102. 11. x Sap. 11. 24.

Et uſque ad nubes veritas tua.) Per accomodationem *veritas* nubibus attribuitur, quatenus prædicatores dicuntur, *ut nubes irrigare doctrina*, & *coruſcare miraculis*, quemadmodum notat Gregorius *y*, & ipſi aliàs docuimus in Pſalmo 107. vertit Hieronymus, *ſuper æthera*. Valentia obſervat in materialibus nubibus *ſtellam* apparuiſſe, qua Magos duxit *z*, Angelos, qui C evangelizaverunt natum Chriſtum *a*: iterumque, jam in cœlis aſſumtum, in iiſdem rediturum ad judicium *b*.

Prædicatores rigare doctrina ut nubes: & coruſcare miraculis dicti. y 17. mor. c. 17. z Matt. 2. 2. a Luc. 2. 9. b Act. 1. 11.

Verſ. 12.) Exaltare ſuper cœlos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua.

HIc ipſe verſus jam antea præceſſit *c*, & expoſitus eſt. Nyſſenus *d* inducit ipſaſmet virtutes illas *Miſericordiæ* ac *Veritatis* Deum celebrantes & glorificantes, poſtquam tantopere ſupra mundum evectæ ſunt ad ſalutem mundi: eaque de cauſa quum vidiſſent Angeli pacem, quæ vitæ noſtræ, in hominibus bonæ volutatis illuxit, decantaſſe *e*, *Gloria in excelſis Deo*.

c verſ. 6. d Tract. 2. in Pſ. c. 14.

Super cœlos.) Apud Hilarium nunc lego abſque præpoſitione *cœlis*: nunc cum illa *ſuper cœlis*. Sed ſcripto- D ris videtur in utraque lectione illius error.

e Luc. 2. 14.

Super omnem terram. (In Pſalmo 107. & hìc reddit Hieronymus, *in omni terra*. Myſticè *celi* ſunt juſti; *terra*, peccatores: ſuper primos exaltatur Deus quando ipſi ſe per eminentiam vitæ exaltant, & Deum, quem in ſe portant, exaltant: ſuper ſecundos, quum illi ſua peccata confitentur: quemadmodum dixit Joſue Achar *f*: *Da gloriam Domino Deo Iſrael, & confitere*.

Myſticè cœli juſti dicti: peccatores, terra Super utroſque ut exaltetur Deus. f Joſ. 7. 19.